

KNJIZEVNE

NOVINE

LIST ZA KNJIZEVNOST, UMETNOST I DRUŠTVENA PITANJA

Godina XII, nova serija, br. 147

BEOGRAD, 16. JUN 1961.

Cena 30 din.

Vlatko PAVLETIĆ

Mihailo MARKOVIĆ

DOMOVINA O KREATIVNOSTI LJUDSKOG SAZNANJA I TEORIJI ODRAZA

u svijetu poezije — u poeziji svijeta

Voljeti svoju zemlju — to je prirodno; žrtvovati za nju nešto svoje lično — to je rodoljubivo, ali o svemu tome pisati u stihovima — to još nikako nije savremena rodoljubna poezija.

Osećaj povezanosti sa zavičajem, s njegovom dušom, s njegovim puškom, sa sudbinom zbiranika uopće, mogao je dobiti dimenzije nacionalnog mita tek u vremenu integriranja manjih etničkih jedinica prožetih zajedničkim idealom o cijelovitosti i povijesnoj misiji nacije. Bio loški instinkt koji je navodio ljudi da poistovjeđuju svoju sudbinu i svoje biće sa zavičajem u kome su prvi put ugledali svjetlo dana prerastao je postepeno do svijesti o krvnoj povezaniosti sudbine pojedinca sa sudbinom naroda.

U malim plemenskim kao i u nacionalnim kompaktnim cjelina u kojima je uvijek na drukčiji način ispoljavao istovjetnu potrebu da u okružju veće zajednice ljudi vezanih nekim zajedničkim osobinama i sudbinama osmisli i relativno osigura individualnu egzistenciju. Kompleksne straha i manje vrijednosti lakše je kompenzirao zanoseći se snagom i uspjesima cjeline kojoj je pripadao. A kad je bio i na samoj periferiji historijskih zbiranja, potučen i potlačen, gajio je spasosnosnu nadu u moć i misiju nacionalne cjeline, koja će — zahvaljujući udruženim naporima i žrtvama pojedinaca — kad-tad iskoristiti šansu i isplaviti na vrh jednog od talasa što ih ritmički tok historije pokreće, usmjeruje, razbija, inicira.

Nacionalni mit javlja se u početku kao progresivan, jer je mobilizirao sve snage u borbi za oslobođenje iz okova različitih vrsta, ali je kod mnogih, naročito većih naroda ponekad gotovo neprijatno prolazio u suprotnost, usmjerujući nacionalističko osjećanje izvan svoje sfere u vidu imperialističkih pretensioni i tendencija podjarmljivanja drugih naroda. Uzvisivanje vlastitih vrijednosti i nužno nacionalno samopoštovanje izrođivalo se često u nepoštivanje prava i osobnosti drugih, susjednih naroda. Zato u razgovoru o rodoljubiju valja razlikovati rodoljubiva osjećanja od nacionalističkih strasti, nacionalni ponos od nacionalističke zadrtosti, žrtvovanje za sadašnjost i zanos za budućnost nacije u okružju čovječanstva od historijsko-histerijskih egzalzacija i uskrisavanja primitivnih i davno već prevlatačnih mitova i nacionalističkih simbola, u kojima i poneki naši suvremeni (začudo i mladi) pjesnici uzadul traže životne inspiracije.

Cini se da vraćanje u prošlost nije karakteristično toliko za pojedine pjesnike koliko za pojedinu literarnu razdoblja, i to u pravu ona, u kojima umjetnici zbog različitih razloga okreću leđa realnosti i životu: ponekad da bi negirali postojeće probleme, većinom — da bi te probleme što dublje fiksirali, makar i sluditivo, u okviru starostavnih mitova i legendi.

Pjesnici doista mogu uroniti u prošlost da bi iz tog nikad dovoljno istraženog mora izvukli nepoznato, ali oni to većinom čine zbog vlastite nesposobnosti da

stvore novo, pa iz prošlosti uzimaju poznato pokušavajući ga prezentirati na nov način. U takvim slučajevima novo se javlja samo u načinu, a ne u sуштинu, i zato većinu naših poetskih parolontologa valja upozoriti da:

»... mi danas volimo narod ne kao fikciju i reč, no kao žive ljudje, u čijoj sredini živimo, i sa kojima delimo i dobro i зло. Naš patriotizam nije onaj antikravski, metafizičarski i frazeološki romantičarski nacionalizam starijih naraštaja, no suvremenog, stvarno, trezveno, demokratsko i socijalno osećanje solidarnosti sa svojim narodom, sa širokim slojevima narodnim, koji čine temelj i sушtinu jedne rase. Mi ne volimo istorijske fantome nožive ljudi, i nama je mnogo bliži jedan seljak i radnik današnjeg doba no »hristoljubivi vlastnik i sjajna vlastela iz srednjega veka« (podrtao V. P.).

Napisavši to prije pedesetak godina Jovan Skerlić je dao pozitivistički temelj za svaku imalo savremeniju definiciju patriote, označivši ujedno izvor i prostor u kome valja tražiti teme i inspiracije savremene rodoljubive poezije.

Tako smo se našli pred pitanjem rodoljubija danas i rodoljubne poezije kod nas.

Kao zemlja koja je iz teške more prošlosti, nakon dugih i mučnih stoljetnih napora isplivala na osuščani žal mira, naša socijalistička domovina opravданo ne samo ostaje nego i sve dublje, sve sushinske postaje naš ponos, naša nada, naša velika i istinska ljubav. Ali osim opravdanog traženja vlastitog korijena u prošlosti postoji još nešto, što rodoljubije uzdiže iznad romantičarskih odusevljavanja, a to je svjest o (1) internacionalističkoj povezanosti sudbine mnogih naroda i (2) o klasnom karakteru borbe na prednjih snaga za pobjedu pravednih društvenih odnosa u svijetu. Cini mi se da to i jest razlog, što je u poslijeratnom razdoblju rodoljubni fond naše poezije dobijao nove vrijedne priloge prije svega, i najviše, u trenucima kad je naša slobodoljubiva politika, zasnovana na poštovanju prava svakog naroda da sam odlučuje o svojoj sudbinii, bivala ugrožena prijetnjama i posezanimi izvana, podjednako u vrijeme povapanirivanja talijanskog iridentizma (objeognog ekstremno nacionalističkog) i u doba informbirovskog prista (kamufliranog tobožnjim ideološkim razlozima).

Nastavak na 6. strani

ZLATKO PRICA: METAMORFOZA III

(Sa I Trijenalna likovnih umetnosti)

MALI ESEJ

O KRITIČARSKIM DEFORMACIJAMA

Ima ih mnogo bez sumnje. Toliko da je teško utvrditi ima li više kritičara ili deformacija; ili, ako je to preterano: ima li više shvatanja funkcije kritike i kritičara ili profesionalnih deformacija. Jer to je, čini se, punctum saliens — istaknuta, početna tačka od koje se polazi u traganju za objašnjenjem i ishodište svih problema kome se bez objašnjenja vraća. Koja je u beskrajnom nizu, od impresionističke do naučne, autentična kritika kojoj treba verovati? Koji metod dosledno sproveden ne uzrokuje deformaciju već daje nedvosmislen, pouzdan sud? Svakak takav metod dovodi do nekog rezultata, ali kakav je rezultat ako je put do njega jednostran, a jednostran je? Deformisan — dakle nije rezultat.

Malo je, uostalom, danas kritičara koji dosledno i uporno primjenjuju jedan kritičarski prosede. Malo ih je, ako uopšte postoje, koji će svom tekstu dati naslov »Moje mržnje«, a još manje koji će kvalitetu umjetničkog dela, ono što ga čini onakvim kakvima jeste, tražiti isključivo u psihofizičkim svojstvima autora. Kritika je postala mnogo kompleksnij postupak prožimanja i dopunjavanja metoda. Svaka generacija, kao i svaka ličnost, donosi sopstvene kategorije vrednosti, sopstvene zahteve od umjetnosti i sopstveno shvatanje funkcije umetnosti. U pitanju kritike literature naše doba postavilo je valjda najadekvatniji zahtev formulisan rečima jednog njegovog istaknutog predstavnika: »Kritičar koji nastoji da vidi literaturu više kao proces nego kao

niz fenomena, kao proces vezan sa beskonačnim nizom još širih procesa, treba da shvati da ma kako mnogostruko njegovu objašnjenje bilo ono je samo delić onoga koliko bi moglo da bude.«

To je, u jednom smislu, razlog što se danas vrlo teško rade literarni arbitri koji bi u isto vreme bili apostoli ideja, autoritativne sudsije i profeti — mada se ovo poslednje u većini slučajeva pokazuje promašenim. Arbitri se ne radaju na zahtev. Oni iskravaju onda kada u određenim uslovima sazri ličnost određenog formata. Nije nikakvo čudo što je pre pola veka ličnost upola manje kreativne snage i kulture no neki naš savremenik mogla da ima upola značajniju ulogu. U pitanju je correspondance.

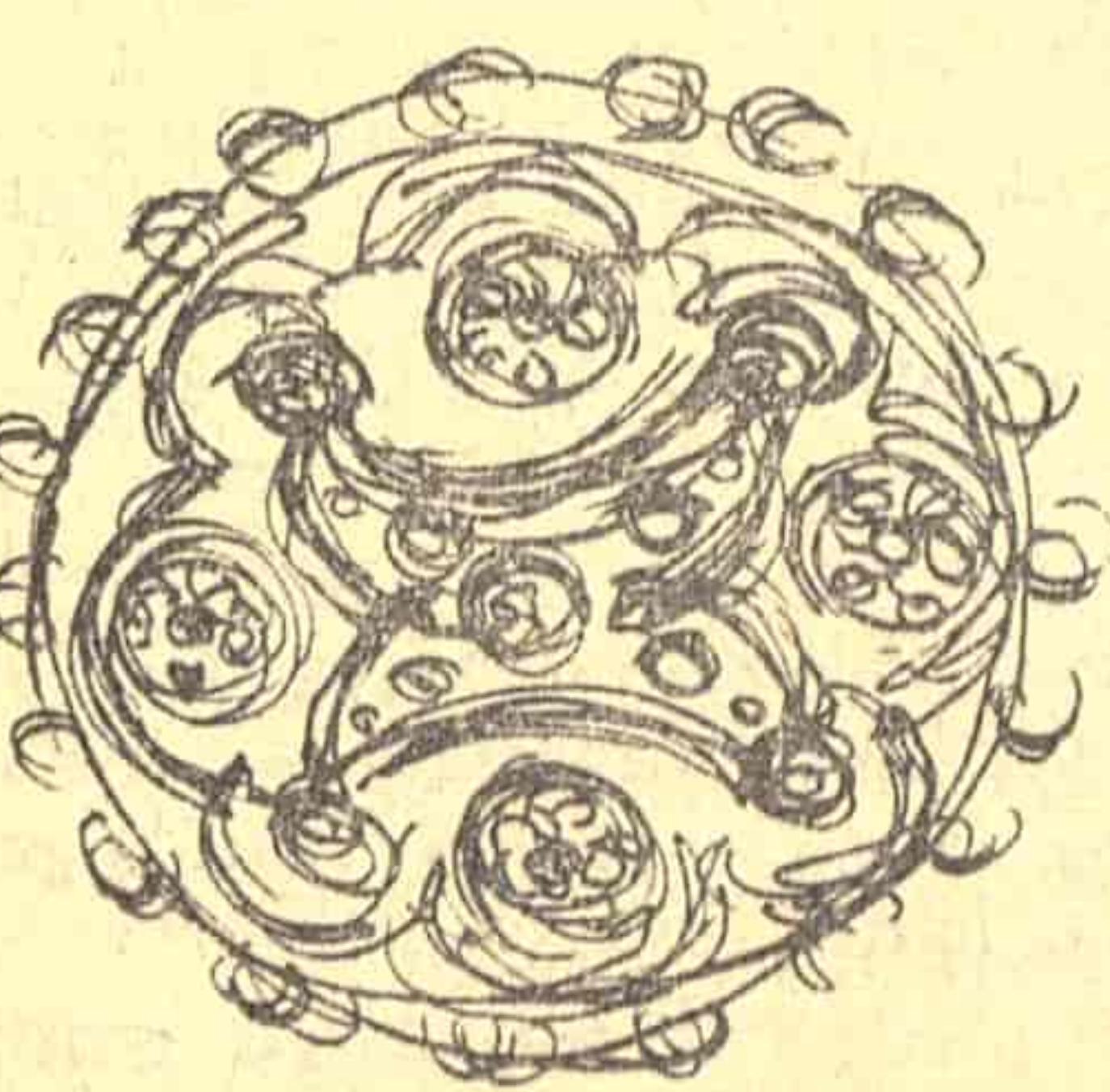
Uslovi su sazreli, potrebna je ličnost koja će nedvosmisleno učiniti distinkciju, a ne diskriminaciju. Ličnost, koja, takođe, neće dozvoliti da u galimataju uslovnih vrednosti i kritika postane aktivnost koja na bilo koji način krši osnovna pravila žanra, jednom reči, da postane — antikritika. Uslovi su sazreli, ali ličnost koja je uslovima dorasla još rije. Ako i postoji, to jest ako zauzima njenje mesto, ona je svesno ili nesvesno deformisana, a to nije samo njena deformacija...

Na nama je da konstatujemo, a rešenje... rešenje će dobiti budućnost! Bilo bi lepo da tome prisustvujemo.

Bogdan A. POPOVIC

2) Ernst Bloch, Subjekt — objekt, Zagreb, 1959, str. 324-325.

3) Hegel, Encyclopédie, I Teil, Die Logik, Berlin 1840, S. 382.

UNUTRAŠNJA STVARNOST I SAVREMENI EP

Mogućnost da se obuhvati i unutrašnja stvarnost u potpunosti opravda, ostvari ili tek nagovesti široku panoramu velikih događaja i sukoba, neodvojivo je, ranije, u literaturi, bila vezana za naraciju i bogat i glasan pripovedački ton koji superiorno otkriva i predstavlja vreme, jedno doba i kretanje. Umetničkim sagledanjem odozgo, gde takozvana unutrašnja realnost nije korišćena, oblikovanjem velikih integralnih likova koji nose revolucije i promene i orijentiraju kretanja prema svojim pravcima, ciljevima ili ambicijama, — prozni pisci gradili su nove realnosti u već postojećem i nove svetove u postojecem. Kasnije, korišćena je već esejistička varijanta oblikovanja da se dočara život kao jedan svet u kom je čovek siguran sa svojim prtljagom uspomena, religija i života. Novije doba već poznaje „unutrašnju realnost“ koju su romani toku svesti prenaglašeno upotrebljavali, ponekad i zloupotrebljavali. Unutrašnja realnost, već bez navodnika, (koja nije samo usko shvaćena atmosfera bica), predstavljala je ličnosti koje u svojim životima i sudbinama kriju i istoriju društva, vremena i zajednice. Tako su neki pisci, Džojs, na primer, uspeli i postigli da se „unutrašnjost i spoljanshina sažimaju u jedan jedini neprekidni prostor“, pomoći unutrašnjeg monologa, koji, grubo rečeno, osmišljava celokupnu stvarnost, karakteristično naglašenu — kao unutrašnju. Jer već sam pojam „unutrašnja“ opredeljuje je kao percepciju ličnosti koja svim čulima i svim misao-nim moćima doživljava realnost. Danas je to najviše što se traži od umetnosti, posebno literature.

Ako se već pokuša da se literature protumači i „ovekoveči“ i sama sudbina sveta ili bar relativnost ili nepromenljivost postojećih oblika, potrebne je ličnost u romanu, koja ima u sebi sve velike mogućnosti da se do kraja osmisli kao izuzetan predstavnik sveukupnog zbivanja u jednom vremenu ili nevremenu. Ta-kva ličnost sadrži i osobene stvaralačke emocije u kojima će neminovno, ako je reč o pravoj umetničkoj moći, biti une-koliko i oživotvorena objektivna realnost, sa svim svojim dathovima i unutrašnjim svetovima, kao višim odrazom ili izrazom određenih životnih istina, zbivanja, streljenja, progresa i regresu u društvu. U našoj književnosti ima malo takvih ličnosti, ali ipak, ima ih. Jedna od njih, svakako je, i potpuna ličnost, integralna komponenta stanja, duha, klime i tradicije Crne Gore; Lado Tajović, bez koga su već poodavno nezamislive gotovo sve knjige Mihaila Lalića. Donekle je to i Ivan Galeb u romanu Vladana Desnica. Pomaže je to i Andrija Veković u Davičevoj „Pesmi“. Napose, na to pretenduju i svi skoro ličnosti u novom romanu „Deobe“ Dobrice Cosića. Međutim, galerija Cosićevih likova, bogata i interesantna, bogata nijansirana i stvaralački visoko razudena, ne izdvaja neku izrazito impozantnu ličnost, koja jeste ili će biti umetnička renesansa ili slika ili

Rade VOJVODIC

ANTUN MOTIKA: SPUTNIK

(Sa I Trijenal likovnih umetnosti)

ŽIVOT OKO NAS

TRAKTAT O MAŠINI

Do nedavno, godinama se u našim selima za koja se govorilo i da su pustinje, i u gradovima, koji su bili slični selima, ona obična šibica, kad su se ljudi njome služili, zvala „mašinom“. I kupiti „mašinu“, dakle nešto što već pretpostavlja neki mehanizam, neko tehničko savršenstvo. Tako se godinama živilo sa uverenjem da je šibica zaista neka „mašina“, ustajalo i legalo, putovalo i umiralo uz tu i takvu „mašinu“, zapravo jedinu „mašinu“. I imati takvu „mašinu“, moći je nabaviti značilo je ipak posedovati neko bogatstvo, izdvojiti se od one većine kojoj je i takva „mašina“ bila nedostupna, koja se njom koristila samo u izuzetnim prilikama i čuvala pokraj ognjišta, ili na nekoj gredi samo za izuzetne dane. Za one trenutke kada naide bolest ili neki ugledni gost, za svetkovinu ili za sahrušnu.

Nije šibica u našem narodu nazvana „mašinom“ sasvim slučajno i što je ona ušla u upotrebu sa tim imenom, kada je bila u upotrebi, razlozi su mnogo ozbiljniji. Pre svega to je bila sli-

ka stanja u našem selu i gradu, slika ekonomskih društvenih i kulturnih prilika koje su vladale ovom zemljom i ta slika upotpunjivala sliku onih koji su zemljom zaista vladali. Taj je dan podatak, to da je šibica nazvana „mašinom“ a nikako drukčije, govorí najrečitije o tome kakvi su nam bili pojmovi o mašini, odnosno kakvu smo predstavu o mašini imali. Jer, to niukom slučaju nije dokaz da je narod bio neinventivan po prirodi svojoj, i da nije mogao da izmisi neko prikladnije ime za tu malu drvenu kutiju i tih pet-padeset palidrvaca što su u njoj naslagani, i počnu da gore onoga trenutka kada se onom crvenom glavom tih palidrvaca tare po ivici kutije.

Onaj ko nešto bolje poznaje, pre svega ekonomske, a usto i sve druge prilike koje su uslovile život na selu, ko nije općenjem anterijama, gajtanima i vezom, svim onim ruhom koji stoji po vitrinama muzeja i u koje se danas odevaju folklori ansambl, najbolje zna da je selom vladala pustoš i da je ne-mašina bila svakodnevni i go-

tovo jedini oblik života. Sve priče o domaćinima i domaćinstvima, o nekoj urođenoj čestosti i seoskoj običaji, bile su izmišljene, i izmišljene svakako zato da prikriju pravo stanje stvari. Jer, nasuprotni svemu tome bilo je blato i trlica, bakrac s vodom i ponjava kao jedini istinski dekor tog života. A sve do Šte se u svetu zbivalo, sve do Šte se u svetu došlo, dolazio je eventualno do periferije većih gradova, a odatle ni metar dalje, a tamo dalje se živilo o-nako kako se živilo.

U takvom jednom svetu i životu logično je da je šibica bila nešto što sa tim životom nije imalo mnogo zajedničkog, što je asociralo na jedan drugi i drukčiji svet i značilo prodr neke druge civilizacije. I može se samo zamisliti kako je stvarno taj život izgledao, na što se on sve svodio, čime je počinjao i čime se završavao, kada je šibica nazvana „mašinom“, i kada su u nju gledalo kao u nekaku „mašinu“. Može se samo zamisliti kakvih je sve „mašina“ bilo u tom našem selu koje smo još uvek skloni da idealizujemo, ka-

da je ta mala drvena kutija koja u svetu nije predstavljala nijkavu vrednost nego nešto što je neophodno primano kao neki izuzetni tehnički izum, i što je još tragičnije smatrano dragocenošću. Mora biti ipak da se o nekoj civilizaciji u tom našem svetu nije moglo ni govoriti, i da je život, onaj svakodnevni, onaj koji se živi, ipak bio daleko primitivniji nego što je današnje perspektive sagledavamo. Uostalom, da nije bilo tako kako je bilo, i da na kraju kraljeva šibica ipak nije smatrana „mašinom“ mnogo bismolakše i už manje napora došli do ovoga što danas posedujemo i na čemu se danas nalazimo. Jer, zato što prave mašine nisu bilo tamo gde je bilo logično pa i neophodno da je bude, mnogo je i bilo teže objasniti ljudima što je to mašina i priviknuti ih da život podešavaju prema njenim otkucajima.

Danas će se gotovo svako ko prodaje šibice začuditi i iznenaditi ako mu zatražite „mašinu“. Biće i takvih koji će se nasmetati i reći da se sećaju da se

zaista nekada za šibicu govorilo da je „mašina“ i sigurno misliti da je to bilo tako davno, ca se jedva i pamti kad je to bilo. Mada to zaista nije bilo tako davno, i samo se tako čini i zbog toga što kada je u pitanju prošlost, retko kad možemo da tačno odredimo granice i relacije. Ali, poređ tih koji će se nasmejati zato što im godi se ne dozvoljavaju, biće i takvih prodavaca šibica koji, ako im se slučajno zatraži „mašina“ neće znati o čemu je reč, i verovatno najpre pomisli da onaj ko sa takvom namerom staje pred njih ili nema dovoljno jasnog i neophodnog predstavu o sebi i svetu oko sebe, ili je sklon da sebe i drugog zasmjejava. Jer, kada jednom jedna reč sa određenim značenjem preste-ne da služi ljudima kao sredstvo opštenja i sporazumevanja, teško se može ponovo dozvati. Potovot u ovom slučaju kada je život, ono sve što se dogodilo u najnovijem razdoblju naše istorije, potpuno demandovao postojanje onakve „mašine“ kakva je nekada bila u upotrebi. Na-prosto, šibica je kao „mašina“ eliminisana iz života i svedena na onu svoju pravu meru, na ono što su uštini i jeste, na Štucu.

Svakako da nije slučajno i bez razloga šibica prestala da i uobičajeno govoru bude „mašina“ kao što nije slučajno kao „ma-

Pa ipak, Bjelinski nije bio, kako se to понекad pogrešno misli, isključivo pristalica sociološke kritike; niko posle njega nije dao takо iscrpljenu analizu ruskog pesništva kakvu nalazimo u njegovim radovima o pesničima Osamnaestog veka i Puškinu. Ni je mu bila tada slutnja o tragičnosti umetnosti, budući da je zapažao tragičnu povezanost ruskog umetnika sa svojom zemljom; osnovač prve književne škole u Rusiji naučio je jednom da svagda ruskog pisca da svoje delo bez rezerve posveti narodu. Neki smatraju da je bio slep za sve što je dolazilo sa druge obale, ali Bjelinski je mnogo učinio da tа druga obala bude zaboravljena u istoriji ruske literature, i da jedna tražilačka imanjanica postane suština intimnih podstrek ruskog klasičnog pesništva, zajedno sa svojim značajem, prvi je poveo razgovor o klasiči, o potrebi da isto-rija literature dodeli prva priznanja svojim poslenicima. U zaplanjujuće kratkom roku skinuo je mnoge probleme s dnevnog reda: besede o smislu književnog stvaranja, o odnosu pisca i kritičara, o tragediji pesništva, zajednočujući puno poverenje svakom umetničkom posleniku u duhu narodnog. Potopljajući pokolenjima umetnika i mililaca Bjelinski je podario jedan dragoceni poriv: da misle i osećaju u duhu istorijskih kretanja, i da impulse svog intimnog sveta neposredno vezuju za sudbnu vremena u kojem žive.

Nepovoljne okolnosti ličnog života velikog kritičara umanjile su šansu da se o njegovom delu govori sa najuzvišenijim ambicijama; svedočanstvo ozbiljnih pri-premih radova, ono nastavlja svoje vrednosti u kritičarevoj unutrašnjoj polemici sa vremenom. Zato je danas teško posmatrati kritičarski rad Bjelinskog odvojen od neocenjivih zasluga, koje je poznjeo na području opšte misione delatnosti u Rusiji, kao prvi trudbenik duha što se određao ditiramskih zdravica prošlosti i sačuvao pristnost oduševljenog realiste u tretriranju najsloženijih pitanja filozofije, umetnosti, društvene evolucije. Do Bjelinskog ruskog društvena misao je poznavala Karamzinovu verziju istorije, mit o veličini Petrovog dela i grozovitu opomenu sa Senatskog trga; od ovog Prometeja duha počinje istorija saznanja da sudbina Rusije ne leži u dramatičnoj istrenosti Čadajlevijevog pisma već u dugotrajanom radu na podizanju duha nacije, u traženjima svetlosti na-de i prikupljanju snaga za odsudnu bitku. Rusiju je dugo pratila sramna oznaka „carstva mraka“ i „tarničica naroda“; Bjelinski je bio njena luča, prvi zračak svetlosti u tamni, otelovljena varnica otognuta sa učutkane pesničke lire dekabrista. I naročita aktuelnost koja mu pripada ispoljila se u zaražnosti njegovog načina mišljenja i sagledanja stvari: dilema potonje ruske istorije razrešavala se na relacijama za ono i protiv onoga što je Bjelinski usadivao, strano, neposredno i samoueren, u dušu ruskog intelektualca svoga vremena.

Milivoje JOVANOVIC

šina“ ni poimana. Najzad, posle toliko vremena i valjda i isčekivanje, doneta je i tamo u krajevje za koje se govorilo da su izvan sveta mnogo što je zaista mašina i što poseduje sva svojstva maštine. I mada teško i s naporom, ljudi su se ipak privikli na tu pravu mašinu, ma-kavka ona bila i ma čemu služila, i ona im je postala neophodna. S druge strane veliki broj onih koji još uvek nisu sa svim raskinuli sa selom, svakodnevno rukuju mašinama, pružavaju se da po zvuku ocenjuju njihov hod i mehanizam, dakele prilagodava svoje pokrete toj mašini, i počinje i da misli na drugi način. I otuda je najednom svim njima postalo smešno da nešto što je izvan domena tehnike u pravom smislu reči, zovu „mašinom“. I ne samo zato što bi zbog toga drugima izgledala semešni, nego samo i jedino zbog toga što su stekli predstavu o tome što je mašina. Na-je, što su počinje i da misli na drugi način. I otuda je najednom svim njima postalo smešno da nešto što je izvan domena tehnike u pravom smislu reči, zovu „mašinom“. I ne samo zato što bi zbog toga drugima izgledala semešni, nego samo i jedino zbog toga što su stekli predstavu o tome što je mašina. Na-je, što su počinje i da misli na drugi način. I otuda je najednom svim njima postalo smešno da nešto što je izvan domena tehnike u pravom smislu reči, zovu „mašinom“. I ne samo zato što bi zbog toga drugima izgledala semešni, nego samo i jedino zbog toga što su stekli predstavu o tome što je mašina. Na-je, što su počinje i da misli na drugi način. I otuda je najednom svim njima postalo smešno da nešto što je izvan domena tehnike u pravom smislu reči, zovu „mašinom“. I ne samo zato što bi zbog toga drugima izgledala semešni, nego samo i jedino zbog toga što su stekli predstavu o tome što je mašina. Na-je, što su počinje i da misli na drugi način. I otuda je najednom svim njima postalo smešno da nešto što je izvan domena tehnike u pravom smislu reči, zovu „mašinom“. I ne samo zato što bi zbog toga drugima izgledala semešni, nego samo i jedino zbog toga što su stekli predstavu o tome što je mašina. Na-je, što su počinje i da misli na drugi način. I otuda je najednom svim njima postalo smešno da nešto što je izvan domena tehnike u pravom smislu reči, zovu „mašinom“. I ne samo zato što bi zbog toga drugima izgledala semešni, nego samo i jedino zbog toga što su stekli predstavu o tome što je mašina. Na-je, što su počinje i da misli na drugi način. I otuda je najednom svim njima postalo smešno da nešto što je izvan domena tehnike u pravom smislu reči, zovu „mašinom“. I ne samo zato što bi zbog toga drugima izgledala semešni, nego samo i jedino zbog toga što su stekli predstavu o tome što je mašina. Na-je, što su počinje i da misli na drugi način. I otuda je najednom svim njima postalo smešno da nešto što je izvan domena tehnike u pravom smislu reči, zovu „mašinom“. I ne samo zato što bi zbog toga drugima izgledala semešni, nego samo i jedino zbog toga što su stekli predstavu o tome što je mašina. Na-je, što su počinje i da misli na drugi način. I otuda je najednom svim njima postalo smešno da nešto što je izvan domena tehnike u pravom smislu reči, zovu „mašinom“. I ne samo zato što bi zbog toga drugima izgledala semešni, nego samo i jedino zbog toga što su stekli predstavu o tome što je mašina. Na-je, što su počinje i da misli na drugi način. I otuda je najednom svim njima postalo smešno da nešto što je izvan domena tehnike u pravom smislu reči, zovu „mašinom“. I ne samo zato što bi zbog toga drugima izgledala semešni, nego samo i jedino zbog toga što su stekli predstavu o tome što je mašina. Na-je, što su počinje i da misli na drugi način. I otuda je najednom svim njima postalo smešno da nešto što je izvan domena tehnike u pravom smislu reči, zovu „mašinom“. I ne samo zato što bi zbog toga drugima izgledala semešni, nego samo i jedino zbog toga što su stekli predstavu o tome što je mašina. Na-je, što su počinje i da misli na drugi način. I otuda je najednom svim njima postalo smešno da nešto što je izvan domena tehnike u pravom smislu reči, zovu „mašinom“. I ne samo zato što bi zbog toga drugima izgledala semešni, nego samo i jedino zbog toga što su stekli predstavu o tome što je mašina. Na-je, što su počinje i da misli na drugi način. I otuda je najednom svim njima postalo smešno da nešto što je izvan domena tehnike u pravom smislu reči, zovu „mašinom“. I ne samo zato što bi zbog toga drugima izgledala semešni, nego samo i jedino zbog toga što su stekli predstavu o tome što je mašina. Na-je, što su počinje i da misli na drugi način. I otuda je najednom svim njima postalo smešno da nešto što je izvan domena tehnike u pravom smislu reči, zovu „mašinom“. I ne samo zato što bi zbog toga drugima izgledala semešni, nego samo i jedino zbog toga što su stekli predstavu o tome što je mašina. Na-je, što su počinje i da misli na drugi način. I otuda je najednom svim njima postalo smešno da nešto što je izvan domena tehnike u pravom smislu reči, zovu „mašinom“. I ne samo zato što bi zbog toga drugima izgledala semešni, nego samo i jedino zbog toga što su stekli predstavu o tome što je mašina. Na-je, što su počinje i da misli na drugi način. I otuda je najednom svim njima postalo smešno da nešto što je izvan domena tehnike u pravom smislu reči, zovu „mašinom“. I ne samo zato što bi zbog toga drugima izgledala semešni, nego samo i jedino zbog toga što su stekli predstavu o tome što je mašina. Na-je, što su počinje i da misli na drugi način. I otuda je najednom svim njima postalo smešno da nešto što je izvan domena tehnike u pravom smislu reči, zovu „mašinom“. I ne samo zato što bi zbog toga drugima izgledala semešni, nego samo i jedino zbog toga što su stekli predstavu o tome što je mašina. Na-je, što su počinje i da misli na drugi način. I otuda je najednom svim njima postalo smešno da nešto što je izvan domena tehnike u pravom smislu reči, zovu „mašinom“. I ne samo zato što bi zbog toga drugima izgledala semešni, nego samo i jedino zbog toga što su stekli predstavu o tome što je mašina. Na-je, što su počinje i da misli na drugi način. I otuda je najednom svim njima postalo smešno da nešto što je izvan domena tehnike u pravom smislu reči, zovu „mašinom“. I ne samo zato što bi zbog toga drugima izgledala semešni, nego samo i jedino zbog toga što su stekli predstavu o tome što je mašina. Na-je, što su počinje i da misli na drugi način. I otuda je najednom svim njima postalo smešno da nešto što je izvan domena tehnike u pravom smislu reči, zovu „mašinom“. I ne samo zato što bi zbog toga drugima izgledala semešni, nego samo i jedino zbog toga što su stekli predstavu o tome što je mašina. Na-je, što su počinje i da misli na drugi način. I otuda je najednom svim njima postalo smešno da nešto što je izvan domena tehnike u pravom smislu reči, zovu „mašin

AKTUELNOST I BRITKA MISAO

(Dušan Matić: »Na tapet dana«, Matica srpska, Novi Sad, 1961)

Aktuelnost pre svega: biti, postojati u najnemirnijoj struji vremena, što — literarno, stvaralački — znači biti njen glas i svedok, ili glas i svedok protiv nje, može samo onaj ko je sa svojim vremenom, pa možda i sa svakim vremenom, prečistio izvesne bitne račune: neće ga varati i ugadati mu, ali neće ni dozvoliti da bude uspavan njegovim vatkama i zanesen, zasjenjen prijatnom muzikom i iluzija. Svi nastoje da budu aktuelni; no svi ne mogu to i da ostanu. Dušan Matić pak stvori je od aktuelnosti jednu vrstu književnog programa. Ima jednu Stendhalova rečenicu koju je, razume se, citirao Matić i koja, zasad, ponajbolje definije aktuelnosti: »Ako ne pišem u ovom trenutku, ne bih ni pisao. Aktuelnost je, dakle, pisanje u jednom određenom trenutku, za taj trenutak, o tome istom trenutku. Ali pisanje: proces koji taj kapitalni trenutak, i sve prošle i buduće trenutke, preobražava, osmišljava, zaučavlja: vreme se tako sa svojim strelovitim česticama prolaznosti polako taloži, kristališe u dragocenim česticama ljudskog iskustva. Pisanje je uz to i ono po čemu se neće dobre namere razlikuju od rđavih rezultata.

Otuda kod Matića zaokupljeno problemom i smisalom pisanja, što je, smatram, takođe deo aktuelnosti: mislimo i raspravljamo o onome što neposredno, skoro svakodnevno radi. Možda bi se zato i z Matića moglo ponoviti ono što je on rekao za drugog jednog autora: »On veruje u stvaralačku moć samog pisanja». Veruje, znači, u uvek budinu, uvek mobilisani, koncentrisani svest nadnesenu, angažovanu u srcu stvarnosti, spremnu svakog časa da reaguje, da se bori, da stvara. I otuda kod Matića skeptičan, gotovo prezirav stav pred fenomenima većnosti, većne lepote, većnih istina, inspiracije, bajatog zdravorazumstva, celomudrenog akademizma. Dajući prednost trenutku, davao je prednost vremenu pred većnošću: ono što bar delimično nije vredno i dobro sada, u ovom času, neće biti mnogo vrednije i bolje ni posle, kroz tri desetak ili tri stotine godina. Matićeva knjiga »Na tapet dana« je zbir kritičkih, estetskih, moralnih i pedagoških putopisnih kulturno-političkih i filosofskih aktuelnosti, sjedinjenih, prožetih snažnim poetskim impulsum, bodrim duhom, antikonvencionalnom koncepcijom, stilom.

Ali najveći nedostatak aktuelnosti je sama aktuelnost: prolazi, nestaje kad joj prode vreme. Najviše će nas razočarati ono čemu smo se najviše divili. Pa ipak, ideo trošnosti i prolažnosti nalazi se u srži svakog književnog ili umetničkog dela: svako od njih postoji i postaje, ali sa podjednakom mogućnošću da tako i ne bude. Ljudi stvaraju, kroje rečenice i knjige za epohu, za većnost, a ona im odgovori čutanjem, zaboravom; pišu kakkad najbezazlenije reči, a one kasnije postaju proroštva. Dušan Matić pak, koliko god je po svojoj stvaralačkoj prirodi, po svome temperamentu stremeo aktuelnosti, oblikovao aktuelnost, toliko je isto — ili bar približno isto — bio primoran na aktuelnost, toliko je i ona oblikovala njega. Neka to sám Matić potvrdi: »I desilo se ono što se obično dešava sa mnom: da pišem gotovo uvek »po rođubini«. Dakle, na brzinu, na precac. Iz jednog daha...« Za mene, te iskrene, istinitе reči mnogo štašta otkrivaju. Najpre, one pokazuju čoveka spontanog, otvorenog prema potrebama života, prigravnog da saraduje kad je u pitanju zajednički posao u

oblasti kulture, bez mrzivojeg nadutosti, čime, poređ osta log, autentično potvrđuje svoj ljudski i stvaralački potencijal. Zatim, one pokazuju da Matić čin i smisao pisanja ne mistificuje, ne preuvečava, ne obogotovvara, već ga smatra — podjednako — strašu, slučajem, neminovnošću, prinudom; ljudska stvar, muka i radost pojedinca koja bi da postane zajedničkom svojinom ljudi. Pisac radi kako mora, i koliko može.

I najzad, to Matićevu priznajje o svome često praktično angažovanom, antikabinetlijskom poimanju i prodvođenju jedne vrste literarnih tekstova pokazuje da je i on sâm svestan pretežno improvizatorskog, pu blicističkog karaktera ove svoje knjige. Izneti mnoge trajne i trenutne probleme na video, na tapet dana, i onda ih uneti u knjigu, »Na tapet dana«, to može, čini mi se, samo Matić: potrebno je za to duha, smelosti, prkosa, ironije. Igrati se literaturom, da tako kažem, može samo onaj ko je osetio, ko zna da su igra i literatura nešto više i nešto manje od onoga što ti bezbrizno patetični pjesmovi sami po sebi kazuju. Ja stoga neću bitno osporavati ovaj tako savremeni konglomerat eseistike, filozofije, pocije i žurnalizma: jer su te često lucidne kontemplacije o životu i o životu literature i umetnosti prodorni refleksi jednog djamničnog, kontemplativnog života koji je kratkotrajne plamenove svakodnevnih aktuelnosti podržavao i produžavao razgorevajući ih, sažimajući ih u izvesne istine čija je snaga u njihovoj nedogmatičnosti, a trajnost u njihovoj subjektivnosti i neapsolutnosti. A pravi, kompletni, i jedinstveni, Matić eseist — u izboru iz njegovih dosadašnjih knjiga — trebalo bi tek da se pojavi.

Ono što nameće i ono čime se nameće ova knjiga Dušana Matića jeste neprekidno dodirivanje i prožimanje literature i života. I jedno i drugo gube svoja »čista« značenja i funkcije; literaturi nikad nije dosta životnih podstrelka i sokova, životu, današnjim ljudima postaju sve neophodnija poetska i filosofska saznanja. Općinjen, opsednut formulom »blize istini i životu«, koja, iako lici na parolu, predstavlja zahtev za kudikom našušnjom, duhovnom »zemaljskom hranom«, Dušan Matić, je, pišući o Isidori Sekulić i Stanislav Simić: linije nekoristoljubive privrženosti literaturi, bez ikavog obzira na uske, sebične, sektaške ostvarene ili promašene pristrasnosti. U našim današnjim književnim prilikama, u situaciji apsolutne netrpeljivosti i mrzećih odnosa, to je jedan od usamljenih primera ohrabrenja.

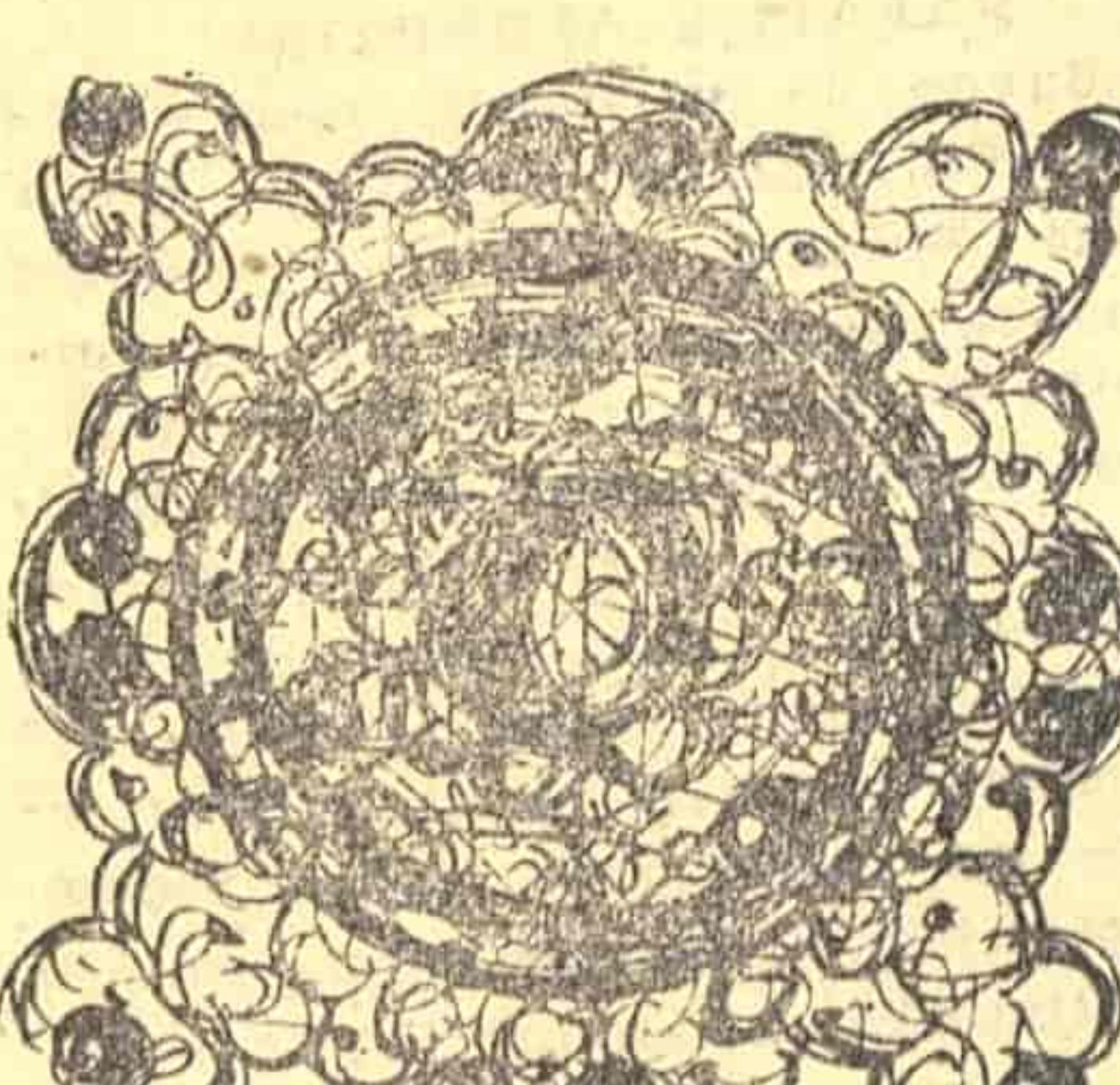
Ne podlegavši otrovnoslatkim čarima aktuelnosti u njenim svakodnevno-životnim, praktično manifestacijama, Dušan Matić je i u pojedinim fragmentima knjige »Na tapet dana« uspevao da dnevne književno-umetničke aktuelnosti prevlada, prevaziđe britkom, bitnom, logičnom mišlju, obavljavanjem materije, slobodnim, matičevskim stavom u komima ima nečega od stare nadrealističke prkosnosti, ali i nečega od same dug ili kratak dah, već sav i dah čoveka. I tu igra, i tu bitka za potpunog, slobodnog čoveka ponovo počinje, da se nikad valjda ne za-

Miloš I. Bandić

ISTORIJA HRVATSKOG TEATRA

(»Hrvatsko narodno kazalište«, »Naprijed«, Zagreb, 1960)

Ove sezone slavljena je stogodišnja dvaju naših najstarijih profesionalnih pozorišnih ansambla: Hrvatskog narodnog kazališta iz Zagreba i Srpskog narodnog pozorišta iz Novog Sada. Tim povodom izdat je ovaj representativni zbornik posvećen istoriji Hrvatskog narodnog kazališta, ali i vezama ovog pozorišta sa drugim jugoslovenskim teatrima, posebno sa Srpskim narodnim pozorištem. Nimalo nije slučajna ovakva koncepcija: upravo pozorišna umetnost ostvarila je prva jugoslovenske veze u pravom smislu, pozorišni glumci su prvi započeli, negde pre

DRAŽ I ISKUŠENJE PUSTOLOVINE

(Ivan V. Lalić: »Argonauti i druge pesme«, »Naprijed«, Zagreb, 1961)

U mnoštvu kritičkih sistema i pesničkih teorija, koje se u savremenom svetu javljaju na sve strane, sve glasnije odjekuje poznata Eliotova misao da »poezija nije prepustanje emociji nego bekstvo od emocije; ona nije izražavanje ličnosti nego bekstvo od ličnosti, mada, razume se, samo oni koji imaju ličnosti i emocije znaju šta znači hteti pobediti od tih stvari. Citave armije pesnika prihvataju i oživotvoravaju tu ideju integracije i objektiviziranja poezije, strasno verujući da pesma nosi u sebi svoju vlastitu stvarnost, koja ne zavisi od stajanja i odnosa u realnome svetu niti podleže snazi subjektivnih pesnikovih dozivljaja. Draž pustolovine i prodor u neispitane oblasti vaniskustvenog sveta poeziju postaju principi mnogih pesničkih škola koje propovedaju da pesma iscrpljuje svoj smisao u savladavanju čarolije i tajanstva, u kretanju koje je samo sebi cilj, jer »išod nije važan. Važna je čarolija. Svetost neizvesnosti i velikih iskušenja koja ga očekuju na tome putu u nepoznato, pesnik se odlučuje za pustolovinu, spremno prihvatajući pravila igre koja je dovoljna da opravda njeegovu stvaralačku egzistenciju. Jasnije nego ikada ranije, Ivan V. Lalić se u »Argonautima« opredeljuje upravo za takvu koncepciju moderne poezije, otkrivajući da jedino objektivna poezija suspregnutih emocija i izglače, besprekorno čista fasade u punoj meri odgovara njegovom poetskom senzibilitetu, njegovim mogućnostima i njegovim najstamnenijim filozofskim i estetičkim ubedjenjima. Odlično školovan u klimi evropskog duha, uzdržan, otmen, zanesen igrom i primamljivom avanturom, on nedvosmisleno proklamuje osnovna načela svoje pesme, koju simbolično predstavlja kao plovibdu Argonauta.

»... Ali smo upoznali Ljubav i smrt, i nešto malo smisla, Tvrda zrnca zlata u pesku sećanja; Da, i ponos pustolovine, uprljan krvlju i opran čistim vetrovima, ispod zvezda u koje smo nevešto upisali naša imena Na kraju smo se vratili odakle smo i pošli; More je ostalo isto. Sve je ostalo isto Brod rasevanih rebara trume na polaznoj obali. Ali malo ko zna tajnu: nije važan svršetak, Važna je samo plovibda.«

»Stvoriu ti zemlju, Od vode lake i ciste kao tvoj dah, Od svete prasine drumova, od vatre Udahnute u smrznuto meso ruža, Od razorenje krv u vazduha,

Od hraničnog pepela sna, od korenja Pošećene nade, od živog peska vremena In velikih glasova koji su nepotrebitni Gluvonemim vetrovima smrti...«

Programatski karakter najnovije knjige pesama Ivana V. Lalića još bolje se utvrđuje kada se ispod njegove lepo oblikovane fraze otkriju vrlo jasno izložene teorijske postavke o prirodi i funkciji poezije: »Nije važan svršetak, važna je samo plovibda; »Stvoriu ti zemlju u kojoj reči izrastu prirodno u ptice, i žive samostalno, ako imaju smisla«. Dovoljne da postanu predmet posebne studije o svojstvima objektivne poezije, te kao uzgredne reči pesnikove predstavljanju ključ za razumevanje ne samo njegove pesme, i njegovog stvaralačkog postupka, nego i njegovih koncepcija o poeziji uopšte. Kojesteći se obilato iskustvima simbolista, predano vodeći računo o obliku i skladnosti stiha, Lalić strpljivo traži najadekvatniju, najpuniju reč, lakše podnošeci prigovor da u njegovim pesmama ima nešto od samodopadivije neoklasističke izveštachenosti nego priznanje da mu pesma pleni neposrednošću, snagom i vitalizmom. On je posredan, zakopčan, racionalan pesnik; odsustvo šarma nadoknađuje uspelim, veštost ostanrenim slikama, koje, iako bez jarkih boja i snažnih tonova, uvek postižu ono dejstvo koje im je pesnik odredio. Ptica, s kojom on upoređuje pesmu, predstavlja simbol žudnje za prostranstvom, slobodom i svežinom mladosti; more je oličenje života koji se uvek menja, a ptica je sjedinjenje čednosti, ljupkosti i neuhatljivosti — svega što pesnik želi da obezbedi svojoj pesmi.

»Pravim pticu od malo vazduha i vatre I puštam je u tvoje malo olujno nebo Na tankom koncu moga sna, Na tankom koncu moje krvi.«

Ma koliko da se trudio da u »Argonautima« naznači i primeni načela objektivne poezije, pokazujući jednu izuzetnu književnu kulturu i veoma odneganov smisao za najsuštilnije oblike modernog pesničkog nastojanja, Lalić je svemu čega se dotakao ipak predao nešto od svoga vlastitog bića, nešto baršunasto, meko i astralno. Time je možda i nehotič otkrio da svoju ličnost nije uspeo da savladao kao što je savladao tradicionalna iskušenja pesničke osećajnosti, smelo se opredeljujući za pustolovnu plovibdu po uzburkanom moru neizvesnosti i stranskih žudnji za novim, tajanstvenim i nepoznatim.

Predrag PALAVESTRA

IZVJEŠTAJ
Za neko popodne protkano čistim zastavama
Od svile neuplašene krvi, kao što je more
Protkano jatima nežne mesnate svetlosti...«

ravno, bilo bi bolje da su urednici (Duško Roksandić i Slavko Batušić) doslednije sproveli tematsko razdvajanje radova na odjeljke: time bi bila omogućena preglednost ovog sadržajno bogatog i veoma lepo opremljenog zbornika. Potrebno je, na kraju, ukazati i na veliki broj uspeli pozorišnih fotografija, kojima je zbornik ilustrovan. Sve fotografije — i kopije dokumentata i starih plakata, i istorijske i savremene foto-scene i portreti — odštampane su jasno i predstavljaju dragocenu dopunu teksta. Pojava ovog zbornika ponovo postavlja dva pitanja: hoće li se već jednom prekinuti sa praksom da ovako korisne publikacije budu prepustene samo jubilejima — kada će naše veće pozorišne kuće ponovo početi da izdaju svoje godišnjake? (R. J.)

DNEVNIK JEDNOG MORALISTE

(Kurcio Malaparte: „Kaputt“, „Minerva“, Subotica — Beograd, 1961)

Za Malapartea je karakteristična južnjačka, mediteranska sensualnost koja se ispoljava na dekadent i morbidan način: kao pitoreskna sklonost za slijkanjem scena svireposti. Najpunije boje ovaj pisac postiže onda gde slika pješa rata. Iako jačina boje ponekad pređe okvir potencijalnog smisla koji je pravobitno inspirišao, iako pisac ponekupit ne ume da se zaustavi u variranju jednog prizora užasa i svireposti, ipak su sve ve scene široko i jasno moralistički uokvirene. Ali Malaparte ne bi bio pisac osobenog južnjačkog temperamento kad bi dopustio da se moralista suvereno nametne stvaraocu. U njegovom literarnom postupku sukobljavaju se moralista i esteta. Sva nije gova životna iskustva grupisu se oko jedne moralne istine, oko jedne moralno-filosofske teze koju on uzdiže do principa postojanja, do univerzalne životne istine. Ona nije stvar dedukcije niti apstraktнog rezonovanja. Ma koliko se nametala kao moralni sistem života, ona nije rezultat sistematske analize života, već izraz životnog iskustva koje se u jednom trenutku nagomilano sti užiće do principa.

U tome možda pre svega treba tražiti izvore one psihološke simplifikacije kojom Malaparte objašnjava zagonetku nemacke ratne surovnosti i koja se postepeno, uhavacene u svim prelivima životnog kolora, uzdiže pred nama kao konačna, metafizička istina o nemačkom biću: to je strah, strah od nečega što nije njihovo, što je van njih, što se od njih razlikuje. Strah od svega što je slabo, bespomoćno, nesposobno za obranu i napad, mistični, apsurdni, nihilistički strah od onoga što ne ugrožava, što ne preti, strah od praznine, strah ni-od-čega.

Da bi ilustrovao ovu istinu, istinu koja je u središtu njegove humane opservacije, Malaparte se povodi za svojom sensualnom inspiracijom. Citajući ovu knjigu, ipak se moramo zapitati na više mesta: kakvog je porekla Malaparteovo uživanje u svireposti, ono njegovo sadističko prizivanje scena ratne grozote koje on obavlja sa sladostrašćem verskog fanatika? Čini mi se da ćemo biti najbliži istini i najpravičniji prema piscu ako ovu svirepost shvatimo kao piščevu literarnu formulu za njegovu sopstvenu i opstu nemoc, kao sredstvo ličnog rassterećenja koje mu je bilo itekako potrebno zbog očajne, kobne situacije u kojoj se sam nalazio. Može li se za jednog humanista i moralista zamisliti bezizlaznina, surovia i apsurdnija situacija od one u kojoj se tokom rata nalazio Malaparte? Kao italijanski kapetan i dopisnik sa fronta on je prisustvovao monstruoznom razvijanju agresije koju je još pre njenog izbijanja intimno osudio, on je bio svedok pogroma, svireposti i divljavišta, apokaliptičkih prizora strave, haranja, i zverstava koja su hitlerovci počinili, i, iskovremeno, u kratkom predanu između dva „izleta“ na front, on je prisustvovao pirovima i gozbama nacističkih glavešina, on je imao okrutnu ulogu da bude sadržak krvoloka, enfant terrible za njihovim trpežama i na njihovim sedeljkama. Sta se sve dešavalo u duši ovoga čoveka koji je morao da sedi u društву ovih čudovišta, da gleda njihova svirepa, zlikovačka lica, da sluša njihove tupoumne šale na račun pogromštva koja su organizovali i sprovodili, da jede s njima sa iste trpeze, da piće iz istih čaša, da se sa njima formalno izjednači, pripadne njihovu svetu iako sak iznutra košmarски narogušen, zgaden, protivan, smrknut!

Posebno ovakvih prizora samo se od sebe nameće pitanje: zar Malaparte nije mogao sebi da uđesti sve te surovnosti, zar u jednom trenutku nije mogao sve da preseče, prekrati, zar nije mogao da emigrira kao toliki ludig obični ljudi? Ako nije mogao da umakne sa fronta, zašto nije izbegavao nacističke gozbe i sedaljke na kojima se toliko gnušao njihovog prisustva?

Ima jedna veoma karakteristična predratna epizoda iz Malaparteovog života koja nas vodi objašnjenju: na poziv Musolinija 1933, kako saznajemo iz njegove biografije, on se iz Londona, gde je već bio u neku ruku emigrant, vratio u Italiju potpuno svestan da će snositi konsekvene za antifašističke na-

pise objavljivane po stranoj stampi. Mislim da nećemo pogrešiti ako ovakvo ponasanje ne protumačimo jednostavno kao teatralni gest temperamentalnog i razmetljivog južnjaka koji voli spektakularne situacije znajući unapred da ga to uživaje neće mnogo stajati (od početka je u sljčnim situacijama uživao zaštitu Musolinijevog zeta i ministra Galeace Cana). Pre bih rekao da je reč o jednom istaćenom i morbidnom osećaju odgovornosti u čemu se možda na bitnije ogleda Malaparteova moralistička doslednost. On ne može da pogebne od moralne odgovornosti. Nju može da zaseni i potamni strah za goj život, ali i tako izneverenja, unakažena i pričušena, ona će ponovo buknuti u osobu načina. Ukoliko je ovaj moralista više pružen da je savjaj moralista više pružen da je potiskuje, da se o nju ogreši, ukoliko više mora da toleriše i bespomoćno posmatra užase oko sebe ne mogući ili ne smjeući da pokuša da ih spreči, utoliko će intensivnije, morbidnije i svirepije doći do izražaja taj moralistički obračun sa samim so-

bom i sa vinovnicima zlodela. Samo tako mogu sebi da objasnimo ono Malaparteovo neprekidno, mučno, skoro otužno i bljučavu kruženje i neumorno vraćanje na temu svirepost, ono njegovo sensualno, često visokoesteticizirano i nijansiranje ulice slike ratnih grozota, onu njegovu nesposobnost da se odvoji od svega i zlodela zlikovca i krvoloka. Za moralistu njegovog tipa ima neke dostojevskijski samokaužnje opsese u svireposti koja ne može da se spreči: ona magički vuče ka sebi, ona sa pasivno prisustvovanje kažnjava time što se dugo ne da istisnuti iz svesti, ičula, ona prinuduje svoju žrtvu da je i drugome nametne, da i druge, usamljene, udaljene čistunce i pasivne členčenje oključuju, okuži, zagadi i zgadi socnim ispredjanjem prizora užasa. Ima, najzad, u tome stalnom kruženju oko teme svireposti někog ritualnog očišćenja, kao što i scena ponovnog moralnog ozdravljenja predstavlja ritualno vraćanje u život kroz tajnu i simboliku krv.

Zoran GLUSCEVIC

MOMČILO MILANKOV

Ova TV igra (možda je ovde „drama“ prejaka reč) Momčila Milankova iz okupacijskih dana podseća na novelu oživljenu na televizijskom ekranu. Dvoje mladih provode još jedno tmurno veče u neuglednom lokalnu kraj železničke stanice. Napolju je rat, napolju su Nemci, topovi u vagonima, smrt koja čeka svoj red vožnje, a u kafani, „mišoj rupi“, varljivo udaljenoj od ratne buke — kao na nekom crtežu — grupa posetilaca: gluvinerni crtač, dobroćudni seljak, gitarista i starac sa devojicom, oni prijavljaju žive u svetovima svojih proredjenih iluzija. Onda će to krvavo spokojsvo razbiti dolazak nemačke patrole. Agent (pomalo „deus ex machina“) otkriće da je gluvineni — Jevrejin. Strah će u jednom dahu ispuniti svaki kuf kafanice, i mladić, do tada čvrsto rešen da ostane po strani svih zbiljanja, saznaće da je poštenom čoveku to nemoguće. Preokret je u njemu samo nago-vešten.

Autor je ovom nedinamičnom svetu udahnuo vrele tokove humanosti i to je, rečlo bi se, ovde jedini kvalitet. Ono što je dramatično u svom najčistijem vidu, ostalo je samo u naslućenoj prisutnosti i nerazvijeno. Dijalog je bio lišen one magične osobine da zarobi gledaoca, verovatno radi novelističke škrtosti fakture. Odlaskom sa „malog ekran“ dvoje mladih su otišli i iz naših misaonih preokupacija — tako su nam malo rekli o sebi da nas ničim nisu ni zadužili. Izuzev, delimično, mladić i devojke, ostali likovi su tu bili više radi slijkanja atmosfere nego da nam iz nje izrone ogoljeni i prisni (Otuda utisak o predugoj ekspoziciji).

Režija je nastojala da postig-

ne zgušnutu poetizaciju atmosfere, ali se, ipak, često koristi „rezovima“. Reditelj, Slavoljub Stefenović-Ravasiju, koji je bio dosledan takvoj konceptcije, treba zameriti što nije pripremio scenu u kojoj nemački vojnici rakijom posipa gluvinernog crtača. Taj grubi, nasičeni gest došao je skoro iznjerada i, prirodno, nije odzvonio do kraja. Zanimljivo je da režija nije, kao kontrast ovoj sceni dovoljno istakla onu prethodnu, u kojoj gluvinerni portretira nemački vojnike — lažno zatišje pred odluču (Na stranu što nemački jezik nije najkorektniji i što su vojnici primetno čutljivi.) Kadiranje je bilo korektno ali i konvencionalno.

Članovi glumačke ekipe us-

objavljuju ovog zbornika Srpskog filozofskog društva (urednik prof. Bogdan Šešić) i nagovestavaju nove publikacije koja će izlaziti redovno kao godišnjak, otvorena je nova praktična mogućnost za sve one koji se aktivno interesuju za filozofiju. Pozdravljajući tu korisnu inicijativu moramo biti svesni tega da ćemo pravu korist od jedne takve publikacije imati tek onda kada se povolne praktične mogućnosti budu sačigle sa stvarnim potrebama filozofskog rada u nas, sa intimnim potrebama samih autora.

U ovoj svesci objavljeni su sledeći radovi: D. Nedeljković: Marko Dominis, Miloš N. Đurić: Euripidova kritika Delfa, V. Karačić: Problem mogućnosti i granica između saznanja o čoveku i društvu, M. Marković: Semantička teorija istine, V. Pavicević: Običaji, moral, pravo, B. Šešić: Savremena pragmatička učenja o slobodi, D. Jeremić: Savremena jugoslovenska estetika, V. Ribar: Prostor, vreme, svetlost i materija, M. Damnjanović: Analogija umetnosti i jezika, D. Mićunović: Čovek i tehnički progres, I. Kosanović: Neki filozofski-sociološki problemi rata, Za-

ga Pešić: Personalizam E. Munje.

Kao što se vidi, u pitanju su vrlo različiti radovi, pa redakcija sa pravom ukazuje na okolnosti pod kojima je sastavljen zbornik. I kritičko procenjivanje bi moralo najpre biti određeno svešću o tim okolnostima, činjenicom da je jedan mehanički povod iskorisćen za lepu akciju. Međutim, ova spolašnja merila u obzire moramo odmah zatim odbaciti, da bismo se upitali šta nam uopravdu predlažu autori i redakcija, kakvi su to tekstovi, zasluzuju li naziv sačigle sa smejama izdjevati se, i da predlažu filozofski materijalistički shvatjanje o inertnoj materiji i etru kao jedinstvu u protnosti, utoliko pre što u istom ovom zborniku, u egzemplifikaciji jedne ideje, možemo čitati kako smo danas došli do saznanja da ono što smo u prošlosti smatrali objektom, na pr. flogiston, etar, entelehija, uopšte ne predstavlja nikakav obiect.

Samo zbog saosećanja sa napomenama autora ne bi bilo opravданo preći preko slabosti izvesnih ideja i argumentacija koje nam se predlažu; naprotiv, iz saosećanja treba da potekne prava kritika.

Tako bi se u odnosu na našu filozofsku prošlost načelno moralno izbjeći grešku „rdave sadašnjice“, grešku „učitavanja“ savremenih shvatjanja i situacija u minule epohu, grešku „rdavog prepoznavanja“ nas samih u autorima koji su nam uistini daleki i nesrodni. Bez pouzdanog kriterijuma za ono što je naše

i ono što je filozofija, bez jasne istorijske svesti ne može se preceniti naša filozofska prošlost.

Rešavanje bilo, kog problema filozofije nauka pretpostavlja fundiranje svec razmišljanja na konkretnim problemima i činjenicama samih tih nauka, na poznavanju jezika tih nauka, pa nam se onda ne može desiti da „filozofski“ obnavljamo, na primer, ideju o flogistonu ili hipotezu o etru. Ni svoje lične spekulacije ne smemo izjednačavati sa „dijalektičko-materijalističkim shvatjanjem o inertnoj materiji i etru“ u jedinstvu u protnosti, utoliko pre što u istom ovom zborniku, u egzemplifikaciji jedne ideje, možemo čitati kako smo danas došli do saznanja da ono što smo u prošlosti smatrali objektom, na pr. flogiston, etar, entelehija, uopšte ne predstavlja nikakav obiect.

U filozofskim tekstovima vezovatno ne bi trebalo tolerisati banalnosti i praznoslovija kao što je na primer sledeće: „Istorijski ljudski društvo očigledno pokazuje da čovečanstvo nikad nije bilo ravnodušno prema opasnostima koje mu prete od rata, nije se pasivno odnosilo prema životnim uslovima svog opstanka“. Otkuda, najzad, pravo na nepromišljenosti i nespretnu formulaciju? Sta bi značila reč: „Emocionalni život čovekov takođe se oslanja na tehniku“?

Među prilozima koje možemo čitati u ovom zborniku naročito pažnju zaslužuju bilo svojom kulturno-istorijskom širinom, bilo savremenim pristupom problemima, bilo zanimljivim izborom ili pouzdanom informacijom radovi Miloša Đurića, Mihaila Markovića, Bogdana Šešića i Dragana Jeremića. Ne potencijuju se ovim isticanjem ostali tekstovi; tematski raznovrsni priloz mogu biti zanimljivi već samom svojom raznovrsnošću. Prema tome, i u ostalim radovima ovog zbornika mogu se naći neke vredne misli koje govorile same za sebe, pa im nije potrebna podrška kritike.

Prof. Đurić izlaže Euripidovog Iona i pokazuje kako Ion i njegova mati, kritikujući delfsko božanstvo, zastupaju glediće sačinjene, i pisce našeg vremena. No, već posle prve časne tog božanskog pića, Hristić nalazi snage da podesi svojim putem, smisljeno i precizno. Hristiću dramsko delo izgleda naročito pogodno da njime kaže nešto određeno. Otud tendencioznost njegova dijaloga, još više potencirana dijalogom škrošću — strpljivo istanjem, gotovo usijanim sečivom reči i misli. Reklobi se da ta pročišćenost njegove fakture (vrline na granici nedostatka) nužno zahteva emocijonalnu intervenciju glumca da bi živila izvan ledeno misaone ljuške pisanog teksta.

Jovan Hristić, dobitnik prvenstva za radio drama na ovoj godišnjem Sterijinom Pozorju, poslužio se motivom iz onog istog neprepušnog kladanca, koji je po već ustaljenoj praksi, napajao i stare helenske autore, a danas, sve češće, i pisce našeg vremena. No, već posle prve časne tog božanskog pića, Hristić nalazi snage da podesi svojim putem, smisljeno i precizno. Hristiću dramsko delo izgleda naročito pogodno da njime kaže nešto određeno. Otud tendencioznost njegova dijaloga, još više potencirana dijalogom škrošću — strpljivo istanjem, gotovo usijanim sečivom reči i misli. Reklobi se da ta pročišćenost njegove fakture (vrline na granici nedostatka) nužno zahteva emocijonalnu intervenciju glumca da bi živila izvan ledeno misaone ljuške pisanog teksta.

Osnovno pitanje ove drame (u okviru rado eksplorisane dramske sheme Zločin — kazna) glasilo bi: treba li se osvetiti? Jer onaj koji je juče ubio (ili pre sedam godina) danas više nije onaj isti. Elektra, odavno bez mržnje u srcu, kaže da se ljubav pamti celog života i mržnja samo jedan dan. Outd i paradoksalni finale, izrezbarene, kristalne, fasade, izražene u kontrapunktu Egista („grožde je izvanredno“) — Orest (poslednji plamenov osveti od koje će odustat — dim, ravnodušnost), finale, koji je ružno intoniran u saznanju čovekove nemoći da barnešto (ovde mržnju, želju za osvetom a izgleda i ljubav!) zauštavi i fiksira u neprekidnom toku vremena.

Režija Mire Trajilović udahnuje da svojevstan (mada ponegde odveć šaržiran) život ovom pomalo hibridnom svetu stare Helade. Tako je nastala blistava igrarija (sa ironičnom samodištancom) čvrste dramske arhitektonike i kristalne jasnoće u svim htenjima. Muzika V. Mokranjica je bila dramaturški funkcionala, iako ju je reditelj unosio i tamo gde nije bila potrebna za dramsku radnju.

Glaumачki ansambl je znalački i pouzданo tumačio svoje uloge. Glasovna raskoš Klitemnestre Marije Crnobori (ako katkada u grču), ustreptali temperament sluškinje Mire Stupice (čiji je glas ponegde otkrio pozne registre), grčevit otpor prema pratištu dugi pripremene osvete u Orestu Stojana Dečermića, liklenjog i invertnog sladokusca Egista Slavka Simića i strpljivo ravnodušne Elektre Ljiljane Krstić — to je ono što ovde treba posebno istaći.

Jovan MIHAJOVIC

Vladimir
V. PREDIĆ

N O Ć

Pusti, prokleta senko, ptice.
Korak deli nas od nestalog sunca,
a lice ovo sjajem je natopljeno.
Pusti ih, prokleta senko — mir je.
One i zaspale
uz naše pevaju korake.
Reka tvoja strah je
dok pred pogledom radaš nam zvezde.
Pobeda nije.
Onemeti zar pred tobom? Greh je dok
vetar smiren u dahu svom
s čempresima protiv tebe zaveru kuje.
Gle, podignuti su putokazi nad morem,
zdržani u strahu pred tobom.
Kreni onda, prokleta, tiha do bola —
stihijo. Erodovi čekaju na moju reč.
2
Kreni: pred ledenim tvojim čutanjem
padaju mrtve suze. Glas odbrane naše
zvoni međ stjenjem. Kreni.
Nepokorni tebi
sinovi dižu jedra.
A mir tako je mogao biti drag
usuljima i prastarom nekom vetrutu
što osluškuje talasanje mora i meseca.
Gradu ovom —
kamenu natopljenog sunca.
Kreni. A slušaj kako sad pevaju za nama
ostavljenje ptice.

3
O, prokleta, ja više suza za borbu
nemam. Strast nezajažljiva si što
čupaš sve skriveno u nama
na ispovest podlu. Znači beg —
opravđen je. Kreni. Al još jednom
čekaj da pogledam sve
što u miru svom je postojano...
Kreni onda kad postojan samo, je
možda još ribar neki
u molitvi
pred morem ovim
sad smirenim i toplim.
Kreni. Ostavljam ti samo krvavi,
n

O kreativnosti ljudskog saznanja

Nastavak sa 1. strane

da proizvodi pri tom samog sebe. Fojerbah je ozbiljnije uzeo u obzir samo jedan oblik ljudske prakse, — religioznu delatnost, o kojoj je s pravom zaključio da neizbežno degradira čoveka. Rezultat tog apstrahovanja prakse i uopšte ljudske istorije bio je taj da se pojavit nepomirljiva suprotnost Prirode i Čoveka sa svim teškoćama klasičnog dualizma apstrakcija stvari i sveštih objekta i subjekta.

I Marks je usvojio antropološku polaznu tačku — to je bila istinska tečkočka Fojerbahove filozofije u odnosu na klasični mechanistički materijalizam. »Koren za čoveka je sam čovek,« kaže Marks u Uvodu kritike Hegelove filozofije prava. Međutim Marks ne polazi od apstraktne generičke ljudskog bića »nema umutrašnje opštosti što samo prirodnim putem povezuje individuume.« Njegova polazna pretpostavka je praktična delatnost konkretnih, empirijskih ljudi u određenim istorijskim uslovima njenog života. O tome se on sa svim određeno izjašnjava u Nemačkoj ideologiji.

»Pretpostavke s kojima mi počinjemo nisu proizvoljne, nisu dogme, to su stvarne pretpostavke, od kojih se može apstrahovati samo u mašt. To su stvarni individuali, njihova delatnost i njihovi materijalni životni uslovi, kako zateceni, tako i njihovim vlastitim delovanjem stvoreni. Ove pretpostavke mogu se, dakle, konstatovati čisto empirijskim putem.«⁴⁾

Marksa ne interesuju indi-

viduumi, takvi kakvi bi mogli izgledati u svojim ili tuidim predstavama, nego »kakvi su u stvarnosti tij. kako deluju i materijalno proizvode, dakle kako deluju u određenim materijalnim okvirima, pretpostavkama i uslovima nezavisnim od njihove samovolje.«

Dakle, Marks se ne kreće od jedine do druge apstraktne kategorije; on se ne pita prvo šta je objekat po sebi, zatim šta je subjekt i najzad kakav je odnos među njima. On polazi od nečeg kompleksnog i konkretnog: delatnosti — ljudi — u istorijski određenim materijalnim uslovima. Pre nego što se upustimo u analizu problema koje ovako gledište sobom nameću, treba istaći da je ono došlo do izražaja i kod Engelsa i Lenjina, mada nije svedu tako dosledno sprovedeno. Kod Engelsa u Dialektici prirode nalazimo sledeći izvanredan tekst:

»Prirodne nauke kao i filozofija dosad su potpuno gubile iz vida uticaj čovekove delatnosti i njegovog mišljenja... One znaju s jedne strane samo prirodu, a s druge strane smisao. Međutim bitna i najneposrednija osnova ljudskog mišljenja nije sama priroda kao takva već upravo menjanje prirode od strane čoveka: utolikot ukoliko je čovek menjao prirodu razvijao se i ljudski razum.«⁵⁾

U tom smislu je i Lenjin pišao: »Gledište života, prakse, treba da bude primarno i osnovno gledište teorije saznanja.«⁶⁾

Danas među marksistima postoji izvesna razilaženja shvatljaju prelazne tačke teorije saznanja. Alternativa je: (1) usvojiti kao fundamentalnu kategoriju teorije saznanja, pojam odraza, a praksu uvesti samo kao kriterijum istine, ili pak (2) poći od prakse i izvesti sve druge kategorije, pa i pojam odraza iz nje.

Razlika između ove dve koncepte je mnogo veća nego što na prvi pogled izgleda.

⁴⁾ Marx, Engels, Historisch — Kritisches Gesamtausgabe, Abt. I, B. 5, Berlin, 1932, S. 10.

⁵⁾ Engels, Dialektika prirode, Kulturna, 1951, str. 237.

⁶⁾ Lenjin, Materijalizam i empirijski kriticizam, Kulturna, 1948, str. 141.

U prvom slučaju neizbežno se vraćamo starom prevazidrenom dualizmu mehanističkog dualizma: s jedne strane imamo apstrakciju objekta po sebi, s druge strane — različite subjektivne forme: opažaj, pojam, sud itd., koje su sve već po definiciji odrazi objektivnog sveta (u tome bi trebalo da je materijalistički karakter ove konцепције).

Kod nepažljivih autora ovo shvatjanje vodi pravim besmislicama. Na primer, ako je sud uopšte subjektivni odrazi neke objektivne veze medju stvarima, a takvu definiciju suda nalazimo u mnogim udžbenicima i raspravama iz oblasti logike, onda to treba da važi i za lažne sudove. Ili ako je pojum uopšte (po definiciji) »odraz suštine predmeta« onda to treba da važi i za neadekvatne, imaginarne, mitološke i slične pojmove. Nejasno je kakvog smisla ima govoriti o neistinitim sudovima i fantastičnim pojmovima kao o odrazima stvarnosti.

S druge strane, ima vrlo plodnih i neophodnih pojnova i sudova koji u datom momentu nisu odrazi iz prostog razloga što objekti na koje se odnose još ne postoje — oni tek treba da budu stvorenii. Ovde je dakle reč o planovima za akciju, o misaonim kreacijama kojima ljudi anticipiraju budućnost i određuju sebi zadatke, dužnosti, norme svoje delatnosti, a ne o odrazima nečeg prethodno datog.

Zatim, iako se u svim svesnim procesima bar neki elementi sadržaja mogu okarakterisati kao odrazi, to nije specifična karakteristika ljudske stvari: životinjski opažaji, biljni refleksi, pa čak i uzajamno dejstvo objekata neorganske prirode takođe su svojevrsni odrazi. Nasuprot tome, praktična delatnost je nešto specifično za čoveka, nešto što najdublje karakteriše ljudski način odnošenja prema stvarnosti.

Najzad, teorija odraza nije uopšte tipična za marksističku filozofiju — počev od Demokratika nju su zastupali gotovo svi razni predstavnici naivnog realizma i mehanističkog materijalizma. Ta teorija ni izdaleka ne izražava ono novo što je Marks sobom uneo u filozofiju.

Uvođenje prakse samo kao jedne faze procesa saznanja, one u kojoj se proveravaju već stečena znanja ima za posledicu potpuno pogrešno razumevanje svih ostalih faza. Kao da čovek najpre samo posmatra — svojim prirodnim datim, statično shvaćenim čulima, zatim kao često teorijsko praktički nezainteresovan biće misli, da bi se tek onda u cilju proveravanja pribeglo praksi.

Naravno, nastojaće se da se sve ove nezgodne konsekvenke izbegnu, govorice se o relativnom stvaralačkom odrazu, o subjektivnom momentu koji je u njemu uvek prisutan, pristaće se na to da je svekakoli saznanje na praksi zasnovano i da je čak jedan oblik prakse itd. Međutim sve što će se na taj način postići jeste dobijanje jedne eklektičke teorije čiji se pojedini elementi ne nalaze u potrebnom međusobnom skladu.

Jedino je druga alternativa koja čoveka shvata kao pre svega radno, stvaralačko bice u duhu originalne Marksove misli, jedino ona predstavlja stvarnu novost u istoriji filozofije. Međutim, insistiranje na ljudskoj kreativnosti i kritika klasične teorije odraza moguće su sa različitim pozicijama — ne samo sa stanovišta jednog razvijenog dialektičkog i, ako se hoće, humanističkog materijalizma, već i sa stanovišta idealizma ili neke od različitih varijanata pragmatizma. Diskusija je na stručnom sastanku filozofa na Bledu novembra 1960.

Danas među marksistima postoji izvesna razilaženja shvatljaju prelazne tačke teorije saznanja. Alternativa je: (1) usvojiti kao fundamentalnu kategoriju teorije saznanja, pojam odraza, a praksu uvesti samo kao kriterijum istine, ili pak (2) poći od prakse i izvesti sve druge kategorije, pa i pojam odraza iz nje.

Razlika između ove dve koncepte je mnogo veća nego što na prvi pogled izgleda.

4)

5)

6)

7)

8)

9)

10)

11)

12)

13)

14)

15)

16)

17)

18)

19)

20)

21)

22)

23)

24)

25)

26)

27)

28)

29)

30)

31)

32)

33)

34)

35)

36)

37)

38)

39)

40)

41)

42)

43)

44)

45)

46)

47)

48)

49)

50)

51)

52)

53)

54)

55)

56)

57)

58)

59)

60)

61)

62)

63)

64)

65)

66)

67)

68)

69)

70)

71)

72)

73)

74)

75)

76)

77)

78)

79)

80)

81)

82)

83)

84)

85)

86)

87)

88)

89)

90)

91)

92)

93)

94)

95)

96)

97)

98)

99)

100)

101)

102)

103)

104)

105)

106)

107)

108)

109)

110)

ANKETA

PATRIOTSKA POEZIJA DANAS

VOJISLAV ĐURIĆ

SAVREMENI RODOLJUBIVI PESNIK IMA VEĆU TEMU NEGO IKO U PROŠLOSTI

Sadašnja, socijalistička epoha zahteva da rodoljubiva poezija bude spoj patriotskog i internacionalizma. Ova definicija je, nažalost, više političke nego književne, jer ima državnik koji su veći pesnici u politici nego rodoljubivi pesnici u poeziji. Ali ne treba zaboraviti činjenicu da je književnost anticipirala spoj patriotskog i internacionalizma još u ona vremena kad politika nije priznava način na kojem se ljudi razazari i pobedeni ljudi podnoži stavljanju. I posle Homera — u ograničenjima robovljačkom, feudalnim, kapitalističkim, koja su diktirala uskogrudost i isključivost — svaki odista veliki pesnici primali su rodoljubije samo kao jedan vid čovekoljubija. Šovinička i osvajačka patriotska literatura bila je, po pravilu, stvar nadripenika. Kita je ne samo za sebe nego i za sve druge stvarao žigosač osvajačke zastave svojih sunarodnika kao zastave sramote. Književnost je, dakle, prethodila politici i u mnogim zemljama i danas još prethodi.

U našoj zemlji politika je pretekla književnost, iako naši rodoljubivi pesnici ispunjavaju zahteve socijalističke epohе. Svi su oni oduševljeni Jugosloveni i humanisti, ali i najbolji su daleko ispod onoga nadahnula kojim politika već dvadeset godina oživljuje bratstvo i jedinstvo jugoslovenskih naroda i borbu za slobodu i napredak svih potlačenih i zaostalih ljudi. Mislim da se s tim slazu i oni koji imaju Argusove oči.

Pitanje je zašto je tako. Kao jedini očevidan uzrok sugerira se »današnja situacija koja dovodi u pitanje mitski način mišljenja uopšte. Ovo shvatljivo verovatno se zasniva na tome da su politika, koja hoće da bude nauka, i nauka, koja hoće da bude politika, odgovorne sve zagonetke i razmirsile sve tajne ili bar osvojile isključivo pravo na proricanstvo, koje je tako dugo pripadalo poeziji. Ali činjenice se protive ovakvom shvatjanju. O kosmosu znamo veoma malo, o čoveku još manje. Pored materije, koja nas toliko zburjuje, javlja se i antimaterija, pred kojom smo zapanjeni. Stukob života i smrti — taj osnovni pokretač mitskog načina mišljenja — nikad nije bio tako potpun i tako iracionalan kao u ove naši neuporedivo lepe i stravične dane koji nam podjednako nude naselja u drugim galaksijama i groblje na zemlji. Današnja situacija je upravo takva da poezija može da poždere sve simbole i metafore koje je mit stvorio i koje savremeni pesnik može da izvuče iz pojave uzbudljivih i zamršenih od onih koje se smatraju mitskim. Današnja si-

tuacija je upravo takva da pesnik — više nego ikad i tonom potresnjim nego ikad — može da predviđa i lepotu i stravu.

U rodoljubivoj i čovekoljubivoj poeziji posebno. Ako u njoj izuzetno moraju biti naglašeni sadašnjost i budućnost, onda je naš pesnik u vanredno povoljnom položaju. Mi smo vekovima bili turski i austrijski vojnici, hajduci i panduri, razdeljeni i ponizeni. Za poslednjih petnaest godina napravili smo više nego u toku mnogih stoljeća. Da li ćemo i u budućnosti graditi ili gledati ruševine ili, možda, svi nestati? Van sumnje je, dakle, da savremeni rodoljubivi pesnik ima temu veću nego što je iko u prošlosti imao. Ali — to je već Pindar znao — gorostasna tema traži gorostasnu inspiraciju. Treba tek da se rodi čovek koji bi — na pesnički način, i bar tako nadmoćno kao političar revolucionar — doživljavao i oblikovao najuzbudljiviju dramu svoga roda u okviru najuzbudljivije drame ljudskog roda.

U ovome broju redakcija „Književnih novina“ zaključuje anketu o položaju, karakteru, strukturi i mogućnostima rodoljubive poezije danas.

Sa željom da u jubilarnoj godini, povodom proslave dva desetogodišnjice revolucije, istakne javnu diskusiju o nekim vidovima naše novije, ratne i poratne književnosti, redakcija »Književnih novina« je učesnicima u anketi postavila sledeća okvirna pitanja:

1. Položaj i karakter naše rodoljubive poezije danas. (Kako biste danas definisali rodoljubivu poeziju; da li se pojavi rodoljubiva poezija preko ili suzio; kako savremeni pesnik prilazi rodoljubivim temama i motivima; kakve su mogućnosti rodoljubive poezije u današnjoj situaciji koja dovodi u pitanje mitski način mišljenja uopšte; kome se obraća i šta izražava naša današnja rodoljubiva poezija?)

2. Na koji način savremena patriotska poezija može da održi kontinuitet sa našim tradicionalnim rodoljubivim pesništvom? (Smatrati li da u situaciji oživotvoravanja i pune afirmacije osnovnih nacionalnih težnji, rodoljubiva poezija nužno mora da zakržija u svome nekadašnjem obliku, ili mislite da se rodoljubiva tematika danas, prirodnim tokovima, preobražava u jedan novi kvalitet?)

Mi se danas pitamo prvenstveno o tome po čemu se poezija danas razlikuje od tradicionalnog shvatanja poezije. U okviru toga pitanja, koje je u stvari situirano u preispitivanje složenih odnosa prošlost-sadašnjost-budućnost poezije, postavlja se i pitanje odnosa rodoljubive poezije nekad i rodoljubive poezije danas. Naravno, ovako postavljen problem pokušava da odredi prije svega mjerila estetske valorizacije. Ostali aspekti ostavljeni su, u ovoj prilici, po strani.

Imajući, dakle, na umu ambiciju o estetskom valoriranju na meće nam se, pošto smo već na prvom koraku spremni da učimo razlike, pokušaj osmatranja zajedničkoga u rodoljubivoj poeziji danas i rodoljubivoj poeziji u prošlosti. Smatram da se rodoljubiva poezija sve više gubi u našoj savremenoj poeziji, ako pod terminom „rodoljubiva poezija“ podrazumijevamo ekskluzivnost vrste. Ta ekskluzivnost vrste potiče, međutim, od pozicije pjesnika prema problemu socijalne funkcije poezije u prošlosti. Danas osjećamo snažno pomjeranje pjesničke ljestvi u dubinu, u preispitivanje vlastite humane pozicije u svijetu, dok se orijentacija u širinu (da upotrijebim još jedan uslovni termin), što podrazumijeva ambiciju pjesnika da konkretno dejstvuje i djeluje, sve više gubi, a s njom i profetska ambicija pjesnika. U tom smislu i rodoljubiva poezija koja naginje velikim gestama gubi svaki značaj.

Ako se danas može govoriti o rodoljubivoj poeziji podrazumije vajući jednu poetsku vrstu (ili podvrstu) onda treba naglasiti potrebu savremenih pjesnika da vraćajući se tradiciji odrede uslovjenost današnjeg pjevanja uopšte mnogim nacionalnim simbolima prošlosti. Ali u toj ambiciji ima više traganja nego prognoza. U tom smislu savremena patriotska poezija više je ispitivanje prošlosti nego pjevanje sadašnjosti. U odnosu na našu raniju patriotsku poeziju u ovim stihovima ima, dakako, mnogo više vještine, zanatske sigurnosti, ali patos i elokvencija uslovjeni potrebom trenutka, što je osobina naše starije rodoljubive poezije, sve više ne staju kao izražajna sredstva ove vrste poezije danas.

U ovom naoko nevažnom poslanku treba, kako se čini, tražiti jedan novi kvalitet rodoljubive poezije. Ili poezije uopšte. Naime, pjesnikova potreba da rodoljubiva osjećanja sve

Istina, može nastati pjesma i o travci i o ribi i o zvijezdi, ali nije to — pogotovo u izuzetnim stanjima — jednak poželjno ili čak i unosno kao pjesma glasno i izravno upućena cijelom rodu, cijelom narodu. I kako smo mi imali tih izuzetnih stanja kao maio ko u svijetu, nastalo je u nas i izuzetno mnogo takvih pjesama. One su, bez sumnje, dokumenta izvjesnih

VOJISLAV STANIĆ: VINSKI PODRUM

(Sa I Trijenalna likovnih umetnosti)

razdoblja i njihovih zahtjeva, ali ne uvijek i umjetnička ostvarenja, jer vrijedna pjesma najčešće ne nastaje ako je tek zadatak i odjeli jednog trenutka, i posve u njegovoj službi, — nego ako ga nadzivljava širim značenjem i dubljim uvidom: kad je više u sveobuhvatnom duhu umjetnosti, a manje u smislu dnevne obavijesti i zapovijesti.

Pa opet, kao i ženoljubiva poezija tako se i rodoljubiva prije ostvaruje indirektno nego li direktno, kad je ne prepadnička — plakaterska, nego nemametična. Naravno, imamo mi i takvih ostvarenja, samo su ona do te mjeru rijetkost u odnosu na skoro neizbrojivo mnoštvo neuspjelih sastava ove vrste, da se ovde ne možemo iskupiti tvrdnjom kako je od sveg obilja nazovi stihova važnije što imat nekoliko rijetkih ali valjanih pjesama, budući da ova patvorena množina prigušuje izvorne glasove, pa se mi stoga valjda i pitamo je li moguća obnova rodoljubive poezije. A za sada nam i ne ostaje drugo već nadati se da je ona moguća, ali bit će samo onda

ako je pjesma isto toliko svejljubiva koliko i rodoljubiva, što manje u žabljoj perspektivi danas i što više u ptičjoj perspektivi povijesti, bez poručene uloge laskavog rodoljubija, nego s težnjom za što većim dijelom cijele istine.

VUK KRNJEVIĆ

INTEGRALNI GOVOR PESNIKOV

Više utapa u opšte blće svega svoga pjevanja svjedoči o tome da patriotsku pjesmu kao pjesničku mogućnost, savremeni pjesnik više ne shvata u smislu izdavanja iz cjelokupne pjesničke prakse, nego da, utapajući tu mogućnost u druge mogućnosti, dolazi do novih pozicija pjesničkoga jezikova i govora u kojima rodoljubivo osjećanje stoji ravnopravno

više utapa u opšte blće svega svoga pjevanja svjedoči o tome da patriotsku pjesmu kao pjesničku mogućnost, savremeni pjesnik više ne shvata u smislu izdavanja iz cjelokupne pjesničke prakse, nego da, utapajući tu mogućnost u druge mogućnosti, dolazi do novih pozicija pjesničkoga jezikova i govora u kojima rodoljubivo osjećanje stoji ravnopravno

sa ostalim osjećanjima. Na taj način dolazimo do jednog zaključka koji se sastoji u tome da poezija danas, upravo potom se i razlikujući od poezije prošlosti kod nas, otvara mogućnost da se u njoj sve više manifestuje cjelokupno biće pjesničkovo, odnosno čovjekovo. Poetika danas ukida mnoge svoje mogućnosti, mnoga parcialno orientisana opredjeljenja, da bi stvorila novi, integralni i neposredni pjesnički govor, odnosno da bi komuniciranje između pjesnika i čitaoca oslobođila mnogih ograda.

Upravo zato mi i možemo reći, podrazumijevajući složene metamorfoze savremene poezije, da se pojma rodoljubive poezije danas istovremeno i suzio i protiv. Upravo zato mi i možemo reći, podrazumijevajući složene metamorfoze savremene poezije, da se pojma rodoljubive poezije danas istovremeno i suzio i protiv.

ESEJISTIKA

Vlatko
PAVLETIC

DOMOVINA

Nastavak sa 1. strane

Forsirati rodoljubije kao motiv poezije suviše je, jer rodoljubna poezija, koja u osnovi ima mobilizatorski karakter, javlja se uvijek u pravu (pa makar i posljednji) čas, čim situacija pretvori obične male radne ljude u odusjevljene patriote spremne na najveće žrtve u borbi za slobodu naroda i domovine. Potencirana rodoljubna osjećanja javljaju se samo u izuzetnim trenucima kad se nacija sukobi s poteskoćama ili pak kolektivno doživi sreću izazvanu nekim značajnijim uspjesima. Rodoljubna poezija pak javlja se u dvostrukoj transformaciji: ili da bi rasprišila osjećaj kolektivne povezanosti, ili da bi ga izrazila. U prvom je slučaju njezina snaga mobilizatorska, a u drugom izražajna; pjesnička je pak u svakom slučaju, kad je autentično djelo pjesnika. Ipak, češće je tek poruka i oporuka, isporuka na imperativ »socijalne poružbine«. Tako agitka, estradna retorika prilagođena izvjesnim konvencijama, bez obzira na sredstva izraza, koja mogu biti preuzepta iz tradicije ili pak iz fonda modernih inovacija. Zbog svega toga je i vatreći patriota, kakav bijaše Matoš, rodoljubnu poeziju smatrala više nužnošću u određenim kritičnim momentima nego poezijom trajne vrijednosti: »Patriotski pisac nisam već stoga, što je patriotismu nužda, a nužda nije poezija. No, napisavši — osim ovog mrzovoljnog očitovanja — i nekoliko neposrednih pjesama prožetih istinskom ljubavlju prema domovini Matoš je dao uvjerljiv primjer rodoljubnih pjesama, čija je vrijednost prije svega izražajna, a telo zatim (i uz to) mobilizatorska. Njegovi su stihovi prešli u usmenu predaju i postali parole, što je sasvim nešto drugo od prakse patriotskih stihotvoraca koji od parola i efemernih lozinki pokušavaju da prave poeziju. Ovo razlikovanje smatram laksusom za određivanje poetske vrijednosti: dok je stihovanje parola rijetko kada urođilo autentičnom poezijom, ukorjenjivanje pojedinih stihova, naknadno, u kolektivnoj svijest — u kojoj njihovo značenje raste do definitivne sublimacije postajući općom devizom — gotovo beziznimno je svojevrsni znak, da je cijelina strukture iz koje su stihovi izdani bila kreativna i da je vjerojatno ostala — poetski izražajna! To je i razumljivo: pjesnik ne ide za događajima, on ih predviđa. Pjesnici nisu zalaznica, nego prethodnica, avantgarda; nema razloga da tu maksimum ne primjenimo jedino na autore rodoljubivih pjesama.

Zbog svega toga istinske, potresne rodoljubne poezije nema mnogo ni danas, nakon svih iskušenja kroz koja je prošla naša zemlja, i koja su — na svoj način — tretirali mnogi naši pjesnici. Gromoglasno egzaltiramo oživljavanje prastarih nacionalističkih mitova, kakvo susrećemo u pjesmama nekih pjesnika, nije ni poe-

zija, ni versificiranje patriotskih parola, nego u najboljem slučaju — verificiranje nekih općenitih istina o odnosu pojedinaca i naroda, čovjeka i domovine. Autori takvih patriotskih pjesama (počinščili iz dobrih namjera, ali iz lošeg zavravavamo?) prema poeziji manifestuju stavništvo nekoj opštosti potrebi, cilju prigodnom, akciji.

Bude naime vrijeme sad mu aplaudiraju i kad ga ponesu na rame, ali dođe i dan kad ga začas ostve i zaborave. Jer dosadi, i kad je velik — bio to Jakšić, Rakic ili Santić. Ne znam da bilo i sa Njegošem da je samo uzdisao nad Kosovom. Današnja indiferentnost (zašto da se zavaravamo?) prema poeziji dovoljno upozorava i takozvane „rodoljubne“ pjesnike: ne budite smješni sa trubama i dobošima, budite tiši. Vi mislite: svijet se višo vas vrti. Vi mislite: neko i zarezuje vaše poetske eksklamacije. Koješta Rodoljubije, bar u poeziji, to je već izlazana i staromodna stvar — u svakom slučaju za mnoge suvišno frizerstvo i patetika. Kakva, danas, rodoljubiva lirika — kakva njenova obnova, kakvi bakrači! Efemern posao, drugovi!

Rodoljubije suvremenog Jugoslavena nije više samo nacionalizam u čistom stanju, već i visoka idejna svijest, ideološka izgradenost i klasna samosvijest trudbenika, koji ne želi ispustiti iz ruku svoju sudbinu i prepustiti je kao igračku drugome, pa bio on i ne znam kako moćniji. Danas osim nacionalne moći, i snage nacionalističkih ideja uopće, postoje i druge moće sile usmjerene na ostvarivanje boljeg mirnog života čitavoga čovječanstva.

Zadri nacionalisti razmeću se uspjesima svojih zemljaka negirajući u isto vrijeme značenje istovjetnih, ili još većih, dostignuća drugih naroda, dok osjećaj rodoljubija nama ne može smetjeti da se radujemo uspjesima drugih, npr. afričkih naroda u njihovoj borbi za slobodu i afirmaciju, a niti da se gordimo uspjesima Čovjeka, koji tako uspješno privodi kraj prve ekspedicije u Sverm.

Bio bi apsolutno anahronizam da u vrijeme kad Mjesec gubi svoje romantičke rekvizitne konstante nacionalističkih konstanta ne doživi bitnu transformaciju u strukturi modernih pjesničkih simbola.

Pjesnici — kao što je rečeno — sagledavaju vizonarno ono što će tek biti, mijenjajući stvaralački furiozno poredak stvari okamenjenih u magnifici predrasuda; stoga pjesnici naši da na i kad izražavaju rodoljubna osjećanja svijetu u sretnim trenucima inspiracije pronalaze, moraju pronaći ne samo nove, nego i uistinu prave riječi, zazirući od retoričkih shema, rekvizita i bilo kakvih okamenjenih konstanti, koje bi protivurječile dinamičkom razvitku našeg društva.

Savremenom se danas može smatrati samo rodoljubna poezija, koja je izrazom moderna, a idejom usmjerenošću progresivna u najpotpunijem smislu te riječi. Patriotska poezija će, prema tome, u skladu s razvijkom našeg društva sve više nadahnuti crpti iz socijalističkih, a sve manje iz nacionalističkih ideja. Njen je horizont širok, pa joj se proširoj i dijapazona teksta i izraza. U tome smislu patriotski mobilizacioni djeluju i pjesme, koje odgovaraju klasičnoj rodoljubnoj paradigmi.

Kad Tanasije Mladenović pjeva »poemom o nama«, to je ujedno i patriotska poema za nas, jer je njezin autor uspjeo uobičajenim retoričko-deskriptivnim sredstvima, ipak, ne samo opisati već i djelomično izraziti zahukljatan i dinamičnost svojstvenu poslijeratnoj izgradnji

KNJIZEVNE NOVINE

DUŠAN KOSTIĆ

DOMOVINO, VRIJEME JE DA TE JOŠ JEDNOM ZAVOLIM...

Kad bi se sakupilo sve što je posljednjih godina, samo na stranicama ovog lista, razasuto po raznim fajlonima, polemičkama, kritikama i nadrikritikama, bilo napisano o rodoljubiju i rodoljubivoj poeziji danas i ovde, učesnika ove ankete bilo bi kao grada o Ilinju, a odgovore bi trebalo izvlačiti ždrijebom.

Cjepidlaka bi upitao: zar rodoljubiva poezija može egzistirati izvan i mimo onih zakona po kojima, u poneštoj tromuši historije, što uvijek kasni za svojom istinom, evoluirala i samo rodoljubje?

Cjepidlaka ima ponekad pravo da se zaintači. Njemu se čini da bi pitanje „Kako biste danas definisali rodoljublju“ zvučilo manje kićeno, a u isti mah i manje estetičarski sramežljivo od onog: „Kako biste danas definisali rodoljubljivu poeziju“. Ako se suština ove ankete i ne bi time ništa izmijenila, moralna angažiranost učesnika bila bi možda veća, i odgovornost također; a stepen odgovornosti intelektualca prema njegovu vremenu stimulira kretanje kulturne i njezinu daljnju sudbinu.

„Da li se pojma rodoljublja proširio ili srušio? Da li u našem savremenom društvu postoji kriza rodoljubivog osjećanja, itd. Da li u situaciji, itd... rodoljubivo osjećanje nužno mora zakržljati u svome nekadašnjem obliku, itd.“

Na krhkem rastojanju od nas do zvijezda, humor nam je intimno toliko dragocjen. Usprkos obješenjačkoj mnogoznačnosti, usprkos tome što, ovako modificirana, donekle liče na parodiju, ne kriju li ova pitanja u sebi još uvijek priličnu dozu melanholične i istinske bezazlene nedoumice? Nedoumice intelektualaca? Pjesnika? Rudara u jami? Vojnika na granici? Svejedno. A šta ćemo s hipokrizijom, onom njenom izvjesnom intelektualnom nijansom? Istjerivati davola hipokrizije iz vremena u kome živi, možda bi to bila danas rodoljubiva dužnost pjesnika? Razoruzati podlaće istim onim metaforama kojima je nekoć za boji spremao ratnike. Istom beskorisnom ljepotom zaodjeti vječno sunce sada, kad zalazi za crnu planinu, kao i onda kad je nad njom osvitalo u junačkom oklopu, s pozlaćenim šljemom. Dužnost legende u kojoj će vječnost biti nepovrijedena.

Što nam je obećavao mitos domovine, a što nam je dao? Neće li nas tako isto jednoga dana napustiti i „mitos“ nauke? Mitsučki način mišljenja i jedan od vidova tog mišljenja, poezija, dovedeni su u pitanje. To je istina. Ali rodoljubje je historijski još uvijek tu, iako ne više istovjetno s njegovom drvenom funkcijom, koju određuju političke i ekonomske potvuječnosti. Ono postaje poezijsom onog trenutka kada, pod pritiskom materijalnih sila u nepoštednoj borbi za opstanak, doveđeni u pitanje njegova čistota i beskompromisnost. Juče je rodoljubje značilo: ginuti. Danas znači živjeti i razumjeti sve što se s nama događalo juče, i prekujuće. I još više: razumjeti budućnost Domovina, kao geografsko — etnički pojam gotovo ukinuta, vraća se u svijet jezikom ekonomista, šahovskih velemeđa, „stripiz“.

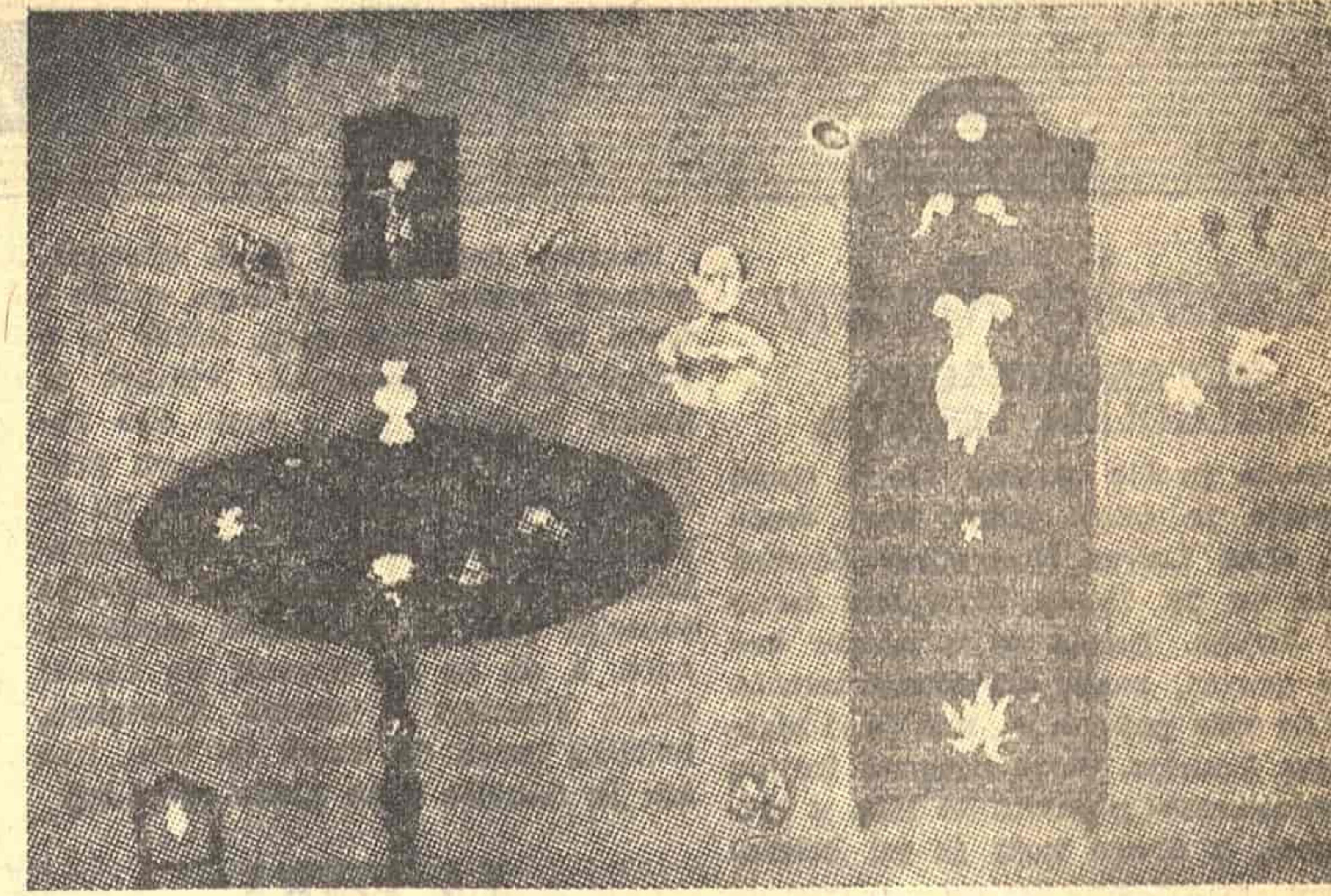
Stora, prvi letač u svemir. Još neartikuliranim jezikom moderne bajke, koju tek počinjemo dešifrirati. Ali, tu smo već sašvam blizu parodije. Doći će rodoljubje s Marsa, s Mjeseca. Iz Kumovske slame. Da, rodoljubivo osjećanje već je ponegdje zakržljalo u svome nekadašnjem obliku. Ali, prije nego što zakržlja sasvim, ono hoće da egzistira bar jedan trenutak kao monstrouzna mjeđa predostrožnosti protiv vlastite negacije. Kao antirodoljublje. Antipozija.

Ali ima i jedan drugi tip rodoljublja, danšnjeg i onog odvijek: rodoljublja koje je samo mo neka vrsta mimikrje savjeti. Sta da činimo s njim? S lokalnim patriotizmima, s onim šupljinama u glavi koje, kad se povampire, nazivamo šovinismom? S trgovackim putnicima socijalizma, koji naručuju „Mars na Drini“ gledajući „stripiz“? Poezija, ona uistinu rodoljubiva, mora odvrnuti lice od tih i takvih rodoljublja i šuputati sebi neke druge riječi, nerazumljive onima koji slušaju „Mars na Drini“ u kavani, gledajući „stripiz“.

Kako je poezija znala da prati stvaranje prvih ljudskih zajednica, plemenskih i nacionalnih, ona će valjda nagovestiti (ili je to već započela) i njihovo raspadanje. Samo, onda se više neće zvati: rodoljubiva poezija.

Sudjelovala je kod radanja i pobjede Revolucije. Danas, kad se sve velike apstrakte ideje rasipaju u bezbroj sitnih i opipljivih, ona koja tom tihom procesu somnambulno prisluškuje i postaje njegov najvjerniji glas, ne mora se više zvati revolucionarnom poezijom. Možemo je nazvati: Poezija Sunca. Ili: Poezija Insekata. Ili: Poezija Igre.

Pa ipak, ima riječi koje se i danas mogu uputiti domovini, svojoj i svacičoj, a da se ne bude ni romantičan ni staromoran. Budeći se u krevetu, izjutra, možemo joj kimnuti: dobro jutro, starice! Možemo rastvoriti na stolu kartu Afrike, zamisliti da imamo crnu kožu. U društu u kome materijalna dobra postaju svojina dana i noći, svojina vremena koje teče ususret čovjeku, ljudi lako zaboravljaju

MARKO SUSTARSIC: ENTERIJER

RADE VOJVODIC

RODOLJUBIVA POEZIJA U SVOM NOVOM ZNAČENJU

Rodoljubiva poezija, danas, poistovećena je sa pojmovima kojima pesniku vežu za doživljaj revolucije. Poezija je revoluciju doživjela kao već svoju stvaračku koncepciju, kao unutrašnju stvarnost oslobođenju balasta realističke deskripcije ili koja bilo i kakve bilo lirske zvučne koketnosti. Učestvujući u tom pretapanju, metomorfozirajući svoje idejne preokupacije, današnja poezija je u mogućnosti da revoluciju doživljava sa svim njenim počecima i nijansama, u radanju, da je oživotori i prevede na jezik umetnosti, da je ukomponuje u ritmove koji su isto što i kretanje, sam život, iznenadenja sa obaveznim emotivnim nesporazimima, nastajanjima i preporedima.

U nekim trenucima, posebno vezanim za ono što se događa, poezija u potpunosti prisustvuje jednom novom stanju duha preobraženog, racionalno nepredeljenog, poistovećena sa revolucijom. Ako se revolucija izjednačuje sa istorijom nastavljajući je — i prekidajući neminovne monotonije, osipanja i dekadencije — i poezija se izjednačuje sa revolucijom, utoliko što se uzajamno sadrže, prožimaju, oplemenjuju, menjuju. Isto tako, mogu i da protivreč jedna drugoj da bi se još više potvrdile kao neminovnost u životu, da bi još više izrazile svoje puteve i pravce, svoja skretanja, svoje već određene ciljeve. Ono što se danas zbirava, mora se gledati otvoreniem očiju i primati na sva čula, ali biti svestran i biti sposoban da se ta stvarnost poveže sa tokovima, sa dijalektom, sa onim što je nužnost u razvoju, sa onim što sigurno dolazi. Katkad se rodoljubiva poezija i definije kao jedna slojevita, bogata, razudena, obavezna komponenta života, materije, kretanja.

Prirodno je da se pojma rodoljubive poezije proširio, zajedno sa svim onim što je novo, drugačije i više stvaračko u našem životu. Revoluciji, tom neprekidnom činu radanja i u spravljanju, može se pripadati potpuno i silovito, svakim danom, ali se ona mora prihvati provjereno i sa senkama. Osećanja nisu uvek najčistija. Pesnik proverava san i stvarnost, i melanholični kojim nameće prolaznost, već sinteza ideja i opredjeljenja, emotivno prihvatanje teme, njenih bitnih izraza i karaktera, racionalno obuhvatajuće sadašnjosti kao sveukupnosti, genetičko tumačenje subjektivnih svjetova koji čuvaju ne-patvorene mirise i srž objektivne stvarnosti. Pesnici koji su veliki stvaraoci uz originalne pesničke inspiracije uvek imaju u sebi sadržaj i potencijal velikih životnih kretanja, mirise svoje e-pohle, sinonime tih obeležja. Stvarači tako jedan nov kvalitet, rodoljubiva poezija po svojim već ostvarenim sazvučjima i svetovima učestvuje u osobenoj stvaračkoj gradnji koja predstavlja „suštinu objektivne jugoslovenske stvarnosti“. Tako je rodoljubiva poezija, unekoliko, i „racionalna koordinacija“.

MILJENKO STANCIĆ: DECACI

svjetlost tvoju — ovo proljeće što je moralno doći.

proljeće tvoje i naše s traktorom preko njiva.

Lijepa si, zemljo moja, kao sloboda, kao oči tvojih junaka što i preko smrti gledaju. Koliko mrtvih u tvojim rosnim travama.

I kad ih vjetar češlja — oni pjevaju,

i u grlu tvojih rijeka — oni pjevaju,

i u prkosu tvome — oni prkose,

i u životu tvome — oni žive,

i u istini tvojoj — oni su istina!«

U pjesmi, koju smatram poezijom u punom značaju te riječi i savremenom u integralnom smislu, Jure Kaštelan je izrazio sultano i ljubav prema zemlji i prema njenoj prošlosti, ponos zbog junačkih tradicija kao i zbog njezine izuzetne ideološke, revolucionarne misije (»Volim te, jer si otrla suze bijedi i svoju ljepotu čovjeku dala«). Zato su njegovi stihovi otvoreni na sve strane i lišeni nametljivog užvišenog tona, ljudiski i prisni u najvećoj mogućoj mjeri. Iz takvog shvaćanja rodoljubija, logično i nužno, proizašli su stihovi u kojima se romantičkoj slici rodoljuba s mačem u ruci suprotstavlja savremeno rodoljubje izraženo svakodnevnim djelima:

„I kad se dime dimnjaci tvojih tvornica — brane tvoju istinu.

I kad rudari u utrobu zemlje silaze — brane tvoju istinu.

I kad strojevi štampaju »Manifest« i »Oktobarsku« —

brane tvoju istinu.

I kad te gledam buduće — ja pjevam tvoju istinu.

Pjevam tebe, ali još više snagu koja te rodila.«

Očigledno, i ova odlučnost da se brane tekovine naše narodnooslobodilačke borbe (tijesno spojene sa socijalnom revolucijom) izraz je rodoljubija, ali novog rodoljubija, koje se ne hrani jedino nacionalnim osjećanjima, nego je spoj ljubavi i svijesti, svijesti i — ljubavi (prema Partiji podjednako kao i prema Partiji).

I Dura Jakšić je u svoje vrijeme izrazio odlučnost i bezgraničnu volju naroda, da se bori za nepovredivost svojih granica, ali to je bilo rodoljubije potaknuto isključivo nacionalnim osjećanjima. Razumljiva je ljuta pizma pjesnika pretvorena u psovku upućenu vjejkovnome neprijatelju, ali koliko je dostojanstvenija, stvarnija snaga idejno nadmoćnije savremene rodoljubne pjesme Jure Kaštelana, koji je — u drukčijem, ali također izuzetnom trenutku opasnosti za narod — smiren i jednostavno, bez patetike, gotovo u tonu prijateljskog uveravanja, umjesto prijetnje i mržnje uputio potencijalnemu neprijatelju stihove o svojoj zemlji, zemlji mira, zemlji rada, ali i zemlji slavnih borbenih tradicija. Domovini koju odvili volimo, da bismo je samo tako preustili tuđim interesima:

„Lijepa si, zemljo moja, i skladna ko vodarica s krčagom na glavi. Bijela stada i lade na pučini i uži pčelinjaka i ulje maslinika. Volim tvoje svjetle pjesme i tužne u kojima me majka zibala,«

svoje porijeklo; samo neka im nitko ne podjaruje sjećanje na batine i bodljikave žice, i „mitski način mišljenja“ iščeznut će zauvijek. Rodoljubije? Svakodnevna komunikativna navika. Katkad visoko intelektualni čin. Katkad herojski podvig. Katkad zločin. U svakom slučaju: nešto što treba da nadzivi svoju banalnost slutnjom neke veličanstvene sinteze. Ako hoćemo, nazovimo tu slutnju: poeziju. Ta ona se i onako već smije svim svojim davnim imenima, i taj smijeh će uskoro biti jedini začlog slobode. Jer ona, sloboda, nikada neće biti utažena: ona je osluškivanje tajne, približene uhu čovjeka.

BOŽIDAR KOVACEVIĆ

ETAPA U NIZU HUMANIH OSÉĆANJA

„Sve je prigodno u književnosti“. Tako je, otrlike, Gете formulirao vezu sa životom koja prožima istinsko stvaračstvo, ono koje potiče iz čovjeka i njegove okoline. Ali te prigodnost u neprekidnom činu radanja i u spravljanju, može se pripadati potpuno i silovito, svakim danom, ali se ona mora prihvati provjereno i sa senkama. Osećanja nisu uvek najčistija. Pesnik proverava san i stvarnost,

ja „Buna na dahije“ kao da je odolmak kakve antičke tragedije. Za pisanje tirtjevih pesama potrebno je najveće tragičko osećanje života, i zato su ovakve pesme retko uspešne i dugovečne.

Mnogo je trajnija ona vrsta patriotske poezije koja se privjezana je na sokočinu zemlje. Zato se mogu naći

pozitivne i negativne pesničke poezije.

Naravno, ovo nisu jedine vrste patriotske poezije. Svaki prvi pesnički pева svoju patriotsku pesmu. Rakić svoju, Jakšić, Njeđoš — svak svoju.

Postrmatajući svetsku poeziju

uposte, od najranijih njenih stihova,

videćemo da postoji jedan tok u njih, možda najvažniji,

kojim je jedini, u kome se sva

čovjekova osećanja i sve njego-

ve misli slijavaju u jedan sklad.

Zbog ovog ili onog elementa

koji prevođa, takvu pesmu

nazivamo „kosmičkom“, „inti-

nom“, „misaonom“, „ljubavnom“,

„patriotskom“, „socijalnom“ ili

kojim drugim terminom. Ali

pravi pesnik piše pesme ne

misleći na njihovo razvrstava-

nje; i sigurno je da će stvarač-

ki procis izneti pred nas sve

što je ljudsko. A među ljudskim

mislama i osećanjima najznačaj-

je su koje počivaju na ljubavi —

ljubavi prema bližnjem, o-

tadžinim, čovečanstvu, svemiru.

Zato patriotska pesma treba

da bude samo etapa u tom nizu

humanih osećanja i misli koje se

radaju iz ljubavi.

PANORAMA VESTI

NOVO DELO ANDRE SAMSONA

Pre izvesnog vremena poznata pariska izdavačka kuća Galimard izdala je novo delo Andre Samsona. To je roman »Sastanak nadam« (Le rendez-vous des espérances) koji je značajan između ostalog i po tome što predstavlja povratak Samsona ovom žanru. Govoreći o njegovoj junakinji kritika pravi paralele između nje i Morijakove junakinje Teze Dekeru, ali ne u odnosu na okolinosti u kojima žive glavne ličnosti romana, jer je tematika drugega, nego u odnosu na dramski intenzitet i konsistenciju obeju junakinja. Roman može da izgleda ističe kritika — kao delo tradicionalno sociološko samo u koliko je psihološko, kao delo koje u stvari stoji na postburžeoškoj liniji jednog Sardona ili Diamela. Ali Samson ima dublje izvore, a i skustvo jednog intenzivnog života (po čemu je on blizak Malrou i Sent-Egzperiju) odigralo je značajnu ulogu u stvaranju ovog dela, oslobodajući ga onog »mondenstva« u kojem psihološki roman često upućivao i gde se iscrpljivao. Moglo bi se reći da ovaj roman podseća na one »roman de moeurs« englesko-francuskog XVIII veka.

TRI SVETA BORISA PASTERNAKA

Pod tim naslovom izdata je u Njujorku, u nizu posthumnih izdanja Pasternakovih dela i dela o njemu, knjiga Roberta Pejna. Knjiga se bavi uglavnom pesničkim delom Borisa Pasternaka i određuje Pasternakov doprinos svetskoj literaturi na tom planu. Ova knjiga pružila je ujedno priliku kritičaru i eseistu Đordžu Stajneru da zaступa svoju tezu da je Pasternaku zapravo trebalo dati Nobelovu nagradu za poeziju i da bi na taj način nagrada stigla na pravu mesto za pravu stvar i ne bi pružila toliko materijala za pojačavanje hladnog rata.

»L'EUROPA LETTERARIA« I JUGO SLOVENSKA KNJIŽEVNOST

Casopis »L'Europa letteraria« koji izlazi u Rimu, i izdaje ga Zajednica evropskih pisaca i ovaj put, shodno kulturnoj i književnoj politici koju vodi, posvetio je jedan deo prostora jugoslovenskoj književnosti. Na prvom mestu treba istaći od

lomak iz novog, još neobjavljenog romana Aleksandra Vuča u prevodu Osvalda Ramua (»Zasiuge«). Časopis dalje donosi pesmu Tanasija Mladenovića »U spomen prijatelju pesniku (povodom smrti Branka Miljkovića) i odломke iz tekstova Velibora Gligorića (»Reč o kritičar«), Predraga Protića (»Kritičar — nem pred voljenom knjigom«) i Peru Mužijevića (iz članka o Armandu Plebeu). Pod naslovom »Umetnost i polemika Miroslava Krleže« Osvaldo Ramu, zasluzni i izvrsni prevodilac i popularizator jugoslovenske književnosti Italiji, daje jednu sažetu znanju.

Inači i u ovom broju (br. 8) časopis donosi niz zanimljivih priloga pisaca niza evropskih zemalja. Treba istaći priloge Šankara Vigorelli, Huana Garsija Ortelana (mladog španjolskog pisca, dobitnika ovogodišnje nagrade Formentor, Eugenija Montalea, Roberta Louvela, Paola Kjarinija, Hesua Lopesa Paece, Evgenija Jevtušenka, Itala Kalina, Malkoma Lourija i drugih.

* * *

PER LAGERKVIST U AMERICI

Per Lagerkvist, dobitnik Nobelove nagrade za književnost 1951. i član švedske akademije i odbora koji nagradu dodeljuje, napunio je pre kratkog vremena 70 godina. Ovaj poznati švedski pesnik, dramski pisac, romansirajući svoju slavu duguje knjizi »Patuljak« koja se pojavila pre 16 godina, i »Barabama«, pre deset godina. Najnovija njegova knjiga »Ahasverusova smrt« prevodi se sad u Ameriku, gde je on dosad gajmanje poznat pisac-dobitnik Nobelove nagrade. Kao i u »Barabama« tema je biblijska.

* * *

A. HORAVA O SOVjetskom POZORISTU

Organ ministarstva kulture SSSR »Savjetskaja kul'tura« donosi izjavu narodnog umetnika A. Horave u kojoj pokušava da objasni »zašto gledalac izlazi iz pozorišta miran«. U izjavi se, između ostalog, kaže da su kulturni radnici malteni u tonu u akademizam, umorili se, izgubili borbenost. Predstave su često pretvorene u lekcije, u institut za uzdigjanje gledalaca umesto da na njih deluju emocionalno. Pozorište je radnja, kaže A. Horava, a u savremenim pozorišnim komadima nje nema. Sve se dešava iza kulisa, svi sukobi se odigravaju »tamo-nedje« a na sceni heroj samo priča. Dobrodol... Poetica se ugasila, nadahnute zatajilo. Aritmetika gospodari... Ponegdje je propala i fantazija, isčezao polet misli, utihnuo močni glas... Umetnik se seća Gorkoga i Staničevskog pa završava: »Potrebna je patetika, potrebna je romantika. Zar naš život nije patetičan i romantičan?«

* * *

TRIDESETI KONGRES PISACA FRANCUSKE

U julu mesečne ove godine okupile se nekoliko stotina pisaca Francuske u velikoj halli hotela »Negresco« u Nici. Detaljan program ovega kongresa za sada još nije poznat, ali se zna da će najveća pažnja biti posvećena aktualnim problemima književnosti i književne misli uopšte u Francuskoj i inostranstvu, planškom organizovanju što tešnjih veza sa stranim piscima, kao i uvećanju između književnosti i drugih umetnosti. Govoriće se i o tome ka-

ko da se književnost što više koristi za film, radio, televiziju i gramofonske ploče, kao i o nekim drugim praktičnim savremenim problemima u vezi sa najnovijim tehničkim pronalascima.

Na kongresu će se razmatrati mogućnost stvaranja širom čitave Franuske književnih i umetničkih foaja za što veće popularisanje književnosti i umetnosti kod omladine u provinciji.

* * *

NASI PISCI U AMERICI

Prema podacima koje pruža časopis o izdavačkoj delatnosti u toku 1961. tri dela naših pisaca biće u toku leta štampana u Americi. »Izlet u nebo« Grozdane Olujić izlazi iz Štampe juna meseca, »Moderni jugoslovenski slikari« Ota Bihačija Merina, u toku avgusta, a Bulatovićev »Crveni petao leti prema nebu« septembra.

* * *

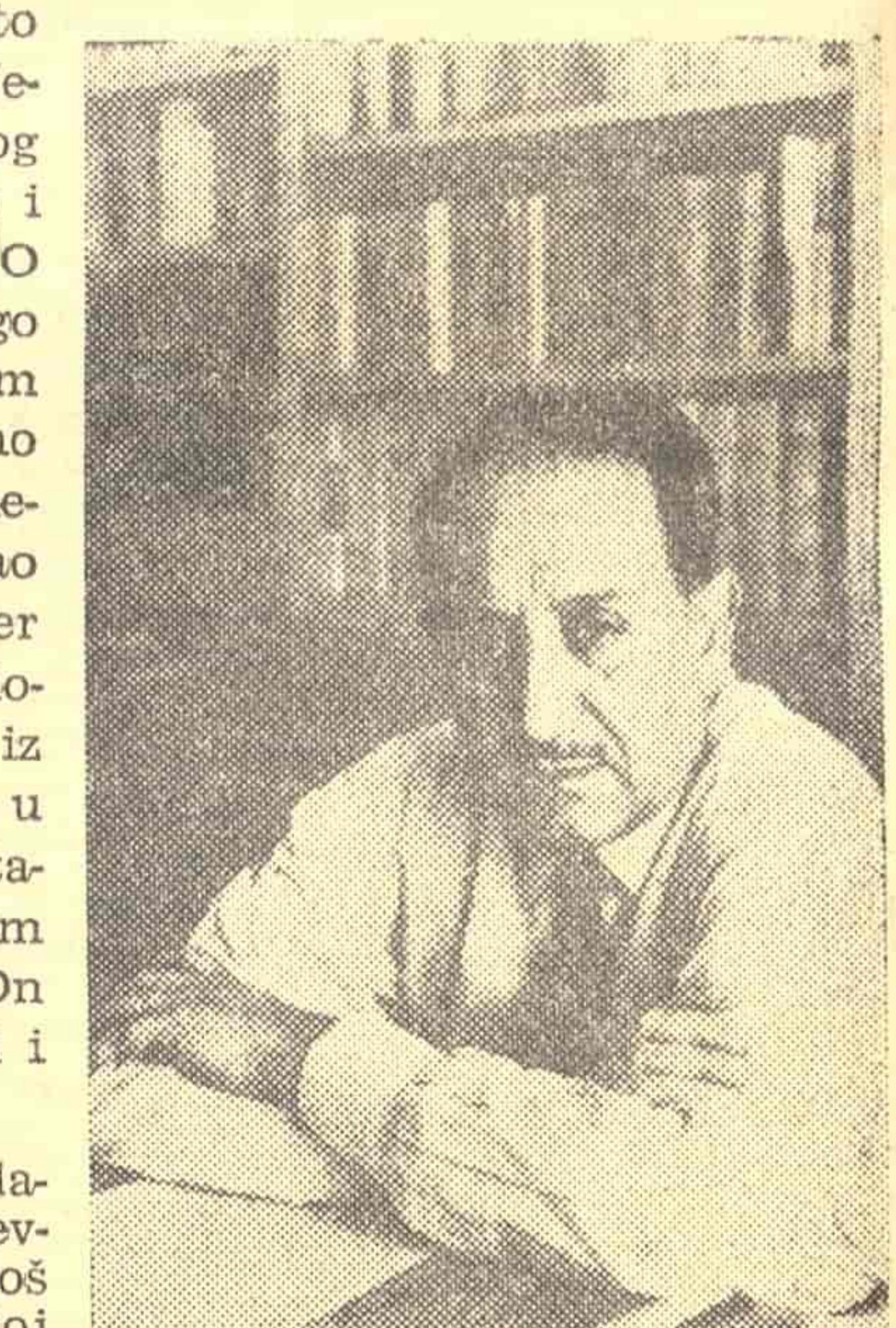
STIHOVI PESNIKA-RADNIKA

Nedavno je iz Štampe izšla zbirka pesama kanadskog pesnika Aleksa Džibsona koji je po zanimanju radnik u industriji hartije. List »Kenedijen tribjun« se veoma povoljno izražava o njegovim stihovima i ukazuje na protivrečnosti njegovog stvaralaštva i na povremenu idealističku obojenost stihova, podvlačeći da je »Džibson uspeo da u svojim stihovima s dubokim osećanjem izrazi stvarnost koja ga okružuje, da oseti puls savremenog života, da naslika borbu radničke klase.«

Sa predgovorom Elizabeti Hardig ſtampana su pre izvesnog vremena u Njujorku »Sabranu pisma Vilijama Džejmsa«. Brat velikog romanijera i preteče modernih pravaca u evropskoj literaturi, Henrika Džejmsa, Vilijam Džejms, »psiholog i pragmatist« koji ima zasluga za duhovnu klimu u kojoj je rastao i razvijao se veliki deo američke literature, sudeći po ovim pismima, bio je opsednut i problemima budućnosti sveta, I, kao što se vidi, neka njegova proročanstva se ostvaruju, još 1908. on je pisao: »Svet postaje više demokratski i socijalistički, a iz toga će izrasti sasvim nova civilizacija. Hoće li ona ponovo postati jednostavna i čvrsta? Ili će sve više liti na snop sa neograničeno mnogo palidrvaca koja neprekidno prskaju i eksplodiraju?«

RAZLOZI SILONEOVE NEPOPULARNOSTI U ITALIJI

Povodom Štampanja Siloneovog najnovijeg romana »Lisice i kamelej« u Americi (u Italiji taj roman je štampan pre dve godine) američka Štampa se bavi pitanjem zašto Silone u svojoj zemlji nema istu slavu kao u inostranstvu mada je cenjen i kao čovek i kao pisac. Njegova popularnost u Evropi i Americi izrasla je u vreme kada je cenzura branila Italijanima da čitaju njegove romane. Bio je pozdravljen kao čovek koji govori umesto onih kojima je fašizam naredio da čute, ali oni sami nisu tega bili svesni. Dok je u slobodnom svetu bio slavljen u Italiji Siloneovo ime samo što nije bilo ignorisano. Po povratku u domovinu intelektualci su ga privatili, ali glavnina publike primila ga je kao sasvim novog pisača — i to staromodnog. On nije imao veze sa eksperimentalizmom, neorealizmom i drugim modernim strujanjima koja su dominirala Italijom od 1943. Zato je ostao usamljen izolovan.

vana figura koja ne uzima mnogo učešća u savremenim debatama o »artističkim idiomima«, »stački gledača« i o »odnosu između funkcije i stvarnosti«.

Glavni razlog što je Silone više čitan u Njujorku nego u Rimu pronalaže se u tome što Italijani »nakad nisu voleli moraliste, mada ih poštuju i cene«. Silone rešava probleme savest i socijalne pravde, a takav pisac ne može postati ljubimac masa. »On je neprljavoj retorike — nacionalne bolesti Italijana — izbegava teatralnost, a što je najneprijatnije« ima običaj da suočava sebe i svog čitaoca sa vrlo ružnim stvarima.

TURSKI BALZAK

»Ova divlja i uvušena saga može biti romansa o davno prošlim danima, ali ona je u stvari priča o modernoj Turskoj...« Tim rečima nagovestila je američka Štampa predvođenje knjige Jašara Kemala »Memed, moj sok«. Za ovu knjigu, Jašar Kemal, koga nazivaju Turskim Balzakom, dobio je najveću nacionalnu nagradu, a kritika je naročito hvalila njene kvalitete modernog narodnog epa. Mark Van Doren predviđa, na primer, Kemalu veliku budućnost.

»Memed, moj sok« je već preveden na osam jezika.

KNJIŽEVNE NOVINE

LIST ZA KNJIŽEVNOST, UMETNOST I DRUŠTVENA PITANJA

Redakcioni odbor:

Milos I. Bandić, dr Milan Damjanović, Zoran Gluščević, Slavko Janevski, Vojislav Lukić, Slavko Mihailević, Vladimir Petrić, Izet Sarajlić, Vladimir Stamenović, Pavle Stefanović, Dragoslav Stojanović-Sip

Direktor

i odgovorni urednik:

TANASije MLADENOVIC

Urednik:

PREDrag PALAVESTRa

Sekretar redakcije:

BOGDAN A. POPOVIC

List izdaje Novinsko-izdavačko preduzeće »Književne novine«, Beograd, Francuska 7. Redakcija: Francuska 7. tel. 21-000, tekući račun: 101-20-1-208

List izlazi svakog drugog petka. Pojedini broj Din. 30. Godišnja preplata Din. 600, polugodišnja Din. 300, za inostranstvo dvostruko.

Tehničko-umetnička oprema:

DRAGOMIR DIMITRIJEVIĆ

Stampa »GLAS«, Beograd,

Vlajkovićeva 8.

TEORIJA ILI ESTETIKA KNJIŽEVNOSTI

(Povodom nekih stavova o »Uvodu u književnost«)

O knjizi zagrebačke grupe istoričara književnosti »Uvod u književnost« nesumnjivo će biti, i trebalo bi da bude, još dosta govora, jer se njom pokreću, a delom i sugeriraju i rešavaju, mnoga osnovna pitanja naše današnje književnosti i nauke o njoj. Zadržavajući pravo i, uostalom, svoju profesionalnu dužnost da o toj, s trudom i ozbiljnim naporima rađenoj, knjizi, ostvarenoj s velikim samopregorom njenih saradnika, i načinu urednika, — progovorim sistematski i opširnije drugom prilikom, i verovatno, zbog potrebe prostora, i na drugom mestu, htio bih da se ovde osvrnam uglavnom na neke stavove koje je povodom nje izneo u »Književnim novinama« od 2. VI. Dragana Jeremić. To činim ne samo zato što i sam Jeremić, na kraju svoga prikaza, opravdano želi da se o svim pitanjima pokrene življa diskusija nego i zato što mi se čini, prema do sadašnjim napisima o ovom knjizi, da će se i o njoj progovoriti nekako ovlašćena, na stupcima dnevnih i književnih listova, možda i časopisa, i da će se na taj način opet i opet pokopati ili prekriti orakulčnim pitanjima dnevnih književnosti mnoga neobično važna pitanja naše književne kritike i istorije književnosti. Hteo bih, dakle, da već na početku razgovora o toj knjizi ukažem na neželjenu mogućnost i opasnost da se višegodišnji napor jedne cele grupe ozbiljnih književnih radnika ne pokrije cutanjem kao na gradom ili ne obezbedi olakim pokudama ili pohvalama kao nezasluženom kaznom, a da i ne govorimo o štetni po našu nauku o književnosti ako se ovakav povoljan momentan za rešavanje nekih važnih metodoloških pitanja propusti ili ne iskoristi dovoljno.

O kome stavu bih ja želeo da diskutujem s drugom Jeremićem? Ponajpre o onom koji se odnosi i na moju Teoriju književnosti i koji je izražen ovim njegovim rečima: »Krajnje je vreme da se teorijska književnost oslobodi vekovne tradicije, koja je ograničavala na teoriju poezije, a stvaralački postupak u književnosti svodi na kićeni govor. Savremena teorija književnosti mora da bude estetika književnosti.«

Da najpre raščistimo ovde s nekim terminološkim ne sporazumima! Šta je, po Jeremiću, »poezija«? Izgleda da je on i na ovom mestu, kao

dojam estetske cjeline. Zato su nam ti pojmovi potrebni u naučnoj analizi pjesničkoga djela, kao osnovni njezini pojmovi (str. 253. »Uvod u književnost«). Estetika književnosti, mesto teorije književnosti!? Ako ima estetike i estetike, kao što ima i teorije i teorije. Neke od najnovijih estetika (E. Surio, N. Hartman) posmatraju umetničko delo u dvstrukom planu i u više slojeva, od kojih je plan materije sadržaja samo medijum za izražavanje onog najvišeg plana — plana umetničke simbolike dela. Shodno ovakvom posmatranju umetničkog dela, u oblasti književnosti onaj prvi plan bi se saznavao putem analize formalne strukture dela (jezika, ritma i kompozicije, — stila, kako bi se to jednom reči reklo), a u interpretaciji, tj. u tumačenju idejno-umetničke transendenčne (simbolike) formalne strukture, književni ispitivač pokušava da protumači onaj najviši plan umetničkog književnog dela kao estetičku funkciju te strukture. U stvari, ovaj »Uvod u književnost« koncipiran je baš svojim drugim i trećim delom (za koje Jeremić upravo smatra da su »zastarela«) na nekim najnovijim estetičkim i filozofskim stavovima (ne samo V. Kajzera i E. Štajadera nego i Sartra, koga Jeremić i sam pomini), koji posmatraju umetničko delo kao posebnu ontološku strukturu i kao poseban umetnički fenomen. Radnica je radijacija može otkriti baš i prvenstveno iz analize same te strukture, tj. sačuvanje književnog dela.

Iako Jeremić sada kaže da savremena teorija književnosti kao estetika književnosti »mora da vodi računa pre svega o samom procesu stvaranja kao centralnom problemu, od cijeg rešenja zavise svi ostali aspekti književnosti« i da je »prije pitanje: zašto i kako umetnik stvara književno delo« (Kurziv svuda moj D. Ž.), onda se na to može odgovoriti da je takvo poetocentrično (Z. Lempicki) gledanje na književnost još zastarelio, i da je moderna nauka o književnosti i nauka o književnosti (ne samo nemačka i talijanska nego i francuska, i još više anglo-američka, i pre svih — sovjetska pre četvrtdesetak godina) došla do strukturalno-stilističkog metoda baš u oštrom reagovanju na ovaj estetsko-psihološki, poetocentrični metod u po-

smatranju književnosti. To razume se, ne mora značiti da je stilistički metod, uzet naročito u nekim svojim krajnjim konsekvenscama, i jedino ispravan, a još manje da je sam sebi dovoljan, kao što ne znači da mišljenje D. Jeremića o procesu umetničkog stvaranja ne treba bude i centralno pitanje estetike. O tome treba diskutovati. Nego ovim hoću samo da ukažem na to kako se neki stav, samo iz jednog ugla posmatran, nepravilno može da učini kao nesavremen i zastareo. Jer pojam stila, npr., terminološki je ostao isti, ali se iz osnova i u suštini izmenio u današnjim teorijskim shvatnjima u poređenju s ranijim značenjima tog termina. On danas itekako sadrži u sebi i duboko estetičko značenje.

Dakle, poetika koja se izlaze u ovom Uvodu u književnost nije ni estetička, a još manje da zastare. Drugi joj prig